THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

DOI: 10.46340/eppd.2021.8.1.13

Dmytro Yagunov, PhD in Public Administration, MSSc in Criminal Justice

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

PRISONERS CLASSIFICATION POLICY AND INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS

Дмитро Ягунов, к. н. держ. упр., MSSc in Criminal Justice

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

ПОЛІТИКА КЛАСИФІКАЦІЇ УВ'ЯЗНЕНИХ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

The article is focused on topical issues of classification of prisoners in the context of international human rights standards. The article analyzes the classification of prisoners as one of the main components of the correctional process, which affects the orderly operation of the prison. A well-functioning classification system is an indicator of effective and efficient prison management in a safe environment for prisoners, ensuring that prisoners are treated equally and humanely. The article emphasizes that prison administrators must constantly update effective, efficient, transparent and accountable prisoner classification policies and establish appropriate procedures in line with international human rights standards. Classification is fundamental to the protection of human rights, individualized punishment planning and the rational use of the prison system's limited resources. The classification directly affects many aspects of prison management, including the protection and security of prisoners, prison staff and the public, the humane detention of prisoners, and the possibility of applying an individual approach to sentence planning. Special attention in the article is paid to the analysis of the categories "static risk factor" and "dynamic risk factor". Special attention in the article is also focused on the issue of four generations of tools for assessing the risks of criminals. The article emphasizes that trends related to the rethinking of the category of security clearly indicate the actualization of security issues for both prisons and society. In turn, the balance between public and private interests is of particular importance – between the objectives of securing prisons and society as a whole, on the one hand, and the rights, needs and interests of prisoners, on the other hand, which can easily be violated for the purposes of the alleged "security".

Keywords: penitentiary system, penitentiary institution, penitentiary policy, prison, classification of prisoners, generations of classification of prisoners, social control.

Класифікація ув'язнених є одним з основних компонентів виправного процесу, що впливає на контроль та нагляд за ув'язненими та загальну впорядковану роботу в'язниці. Нормально функціонуюча система класифікації є показником результативного та ефективного в'язничного менеджменту у безпечному для ув'язнених середовищі, гарантуючи ув'язненим рівноцінне та гуманне поводження з ними.

У практиці функціонування пенітенціарних установ класифікація піддається частій критиці як з боку адміністрації пенітенціарних установ, так і з боку самих ув'язнених, що негативно впливає на загальний стан «здоров'я в'язниці». Відтак адміністратори пенітенціарної системи мають завдання формувати та постійно оновлювати результативну, ефективну, прозору та підзвітну політику

класифікації ув'язнених та запроваджувати відповідні процедури з огляду на дедалі більш вимогливі міжнародні стандарти прав людини.

Тематика цієї статті є перманентно актуальною упродовж останнього століття з огляду на піднесення, трансформацію та занепад реабілітаційного ідеалу, а відтак – інструментів оцінки ризиків злочинців. Проте особливої актуальності цій статті додає той факт, що у травні 2020 року Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC) у рамках серії довідників з кримінального правосуддя видало новий Довідник з питань класифікації ув'язнених (надалі – *Довідник*), який відображає сучасні узагальнені погляди ООН щодо класифікації ув'язнених стандартів в контексті в'язничного менеджменту.

Невипадково автори Довідника, який ми, серед всього іншого, беремо за основу цієї статті, роблять особливий акцент на важливості питань класифікації ув'язнених¹.

Так, зокрема, зазначається, що продуманий і керований процес класифікації є фундаментом ефективної пенітенціарної системи, який має основоположне значення для захисту прав людини, індивідуалізованого планування відбування покарань та раціонального використання обмежених ресурсів пенітенціарної системи. Класифікація безпосередньо впливає на численні аспекти в'язничного менеджменту, включаючи охорону і безпеку ув'язнених, тюремного персоналу і громадськості, гуманне утримання ув'язнених і можливість застосування індивідуального підходу до планування відбування покарань. На додаток, класифікація підвищує економічну ефективність організації роботи в пенітенціарній системі, зводячи до мінімуму випадки *завищення категорії* та, як наслідок, мінімізує, витрачання коштів на в'язниці суворого режиму, створення обмежуючих умов для ув'язнених та інших заходів, які можуть виявитися невиннованими, непотрібними, а відтак – занадто витратними для цілей в'язничного менеджменту.

Враховуючи актуальність проблематики формування та реалізації політики класифікації ув'язнених, у цій статті ми поставили за мету проаналізувати сучасні погляди на зазначену проблему крізь призму стандартів ООН та Ради Європи щодо в'язничного менеджменту, наукових розробок європейських та американських вчених в їх динаміці, а головне – крізь призму стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (надалі – *КЗК*).

Історія питання класифікації ув'язнених не є тривалою, особливо враховуючи зміну пріоритетів науки кримінології у XX столітті та її відхід від клінічного спрямування у другій половині цього століття.

В американській теорії та практиці в'язничного менеджменту проблематика класифікації ув'язнених почала актуалізуватися, починаючи з 1940-х років. Так, у дослідженні Е. Акерса (1943), класифікація розглядалася як вироблення індивідуальної програми для ув'язнених як способу поводження з ним на основі фізичних, інтелектуальних, професійних та інших індивідуальних характеристик з метою аналізу та розуміння ширшого класу схожих випадків»².

У 1970 році *US District Court for the District of Rhode Island* у справі *Morris v. Travisono* ухвалив рішення, в якому детально висвітлив питання класифікації ув'язнених: «Класифікація сприяє плавному, гнучкому та ефективному виконанню виправних програм за допомогою: 1) накопичення всієї інформації, що стосується злочинця; 2) спрямування [виправної] програми на потреби конкретного злочинця на основі зібраної інформації; 3) реалістичного дотримання [виправної] програми відповідно до потреб злочинця. Класифікація надає адміністрації пенітенціарної установи *впорядкований метод*, за допомогою якого різноманітні потреби та вимоги ув'язненого можуть задовольнятися – з моменту доставлення до установи і до моменту звільнення. Завдяки своїм діагностичним та координуючим функціям класифікація не тільки сприяє реабілітації злочинців, проте й на додаток сприяє забезпеченню виконання покарання, дисципліні, робочим завданням, моральному стану персоналу та ув'язнених, а також ефективному використанню навчальних можливостей. За допомогою даних, які розробляє класифікація, вона сприяє довгостроковому плануванню та розвитку як виправної системи в цілому, так і окремої установи»³.

¹ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII.

² Akers, E. (1943). Classification in the State Prison. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 34, 1, 4, 16-25.

³ US District Court for the District of Rhode Island (1970). *Morris v. Travisono*, 310 F. Supp. <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/310/857/1382115/>> (2021, січень, 13).

«Класифікація» у Довіднику означає розподіл ув'язнених на один з декількох рівнів ув'язнення або нагляду з метою співвіднесення індивідуальних ризиків/потреб ув'язнених з ресурсами виправної системи та відповідним режимом нагляду. Класифікація передбачає структуровану та індивідуалізовану оцінку ризиків/потреб кожного ув'язненого з метою сприяння ухваленню рішень щодо найбільш доцільного розміщення та заходів впливу¹.

Водночас у Довіднику під «оцінкою» розуміється «систематичний аналіз ув'язненого за допомогою таких методів, як застосування структурованих інструментів, аналіз документації, бесіди і спостереження для прийняття рішень з різних питань, включаючи класифікацію, поміщення до установи, участь у програмах і заходах, готовність до звільнення та повернення до громади».

Відповідно до правила 51.3 Європейських пенітенціарних правил (надалі – ЄПП), одразу після надходження ув'язнених до установи мусить провадитися їх оцінка з метою визначення: 1) небезпеки, яку вони становитимуть для суспільства у випадку втечі; 2) ризику того, що вони спробують втекти або самостійно, або за сприяння ззовні. Відповідно до правила 52 ЄПП, якомога швидше після надходження до установи на додаток мусить провадитися оцінка ув'язнених з огляду на те, чи становлять вони загрозу для безпеки інших ув'язнених або в'язничного персоналу чи відвідувачів цих установ, та чи є ймовірність того, що вони самі можуть заподіяти собі шкоду. Мають бути розроблені процедури, які забезпечують безпеку ув'язнених, персоналу пенітенціарної установи та всіх відвідувачів, та які зменшують до мінімуму ризик насильства та інших подій, які несуть загрозу безпеці (рис. 1).

Рис. 1. Орієнтири для оцінки ризиків за Європейськими пенітенціарними правилами

У довіднику *Bureau of Prisons* США класифікація визначена як «систематичний розподіл ув'язнених на групи на підставі їх критеріїв безпеки та програмних потреб»².

У згаданий вище справі *Morris v. Travisono* наголошено, що «класифікація ув'язнених – це організовані процедури, за допомогою яких діагностика, планування поведження та реалізація складових частин загальної програми поведження координуються та зосереджуються на індивідуальному ув'язненому та його умовно-достроковому звільненні»³. «Основними цілями класифікації є належне розміщення ув'язнених, щоб забезпечити безпеку ув'язнених, персоналу та громадську безпеку, а також полегшити відповідне поведження та участь ув'язненого у виправних програмах»⁴.

Відповідно до законодавства австралійського штату Тасманія, класифікація – це процес розміщення ув'язнених до різних категорій безпеки відповідно до їх індивідуально оцінених ризиків,

¹ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII.

² Sawyer, K. H. (ed.) (2019). *Inmate Security Designation and Custody Classification*. U.S. Department of Justice: Federal Bureau of Prisons.

³ US District Court for the District of Rhode Island (1970). *Morris v. Travisono*, 310 F. Supp. 857 (D.R.I. 1970), March 11. <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/310/857/1382115/>> (2021, січень, 13).

⁴ Там само.

де ув'язнені розміщуються з мінімальними [режимними] обмеженнями з метою створення максимальних можливостей для їх реабілітації¹.

Американські вчені П. Хардіман, Дж. Остін і Д. Пейтон додатково наголошують на важливій тезі, що система класифікації – це інструмент не лише для адміністрації пенітенціарних установ. На додаток це також інструмент, призначений для надання допомоги *самим ув'язненим* з метою розуміння ув'язненими того, як їх інституційна поведінка та зусилля щодо участі у виправних програмах впливатимуть на визначення конкретної установи та подальший розподіл у самій установі².

Говорячи про цілі класифікації, американська дослідниця М. Айрес формулює важливий висновок: класифікація є *основним інструментом управління*, який допомагає забезпечити відповідну реакцію на різноманітну кількість ув'язнених у пенітенціарній установі. Класифікація визначає *ступінь (концентрацію) нагляду*, необхідного для контролю кожного ув'язненого з метою забезпечення установи та громади. Класифікація також забезпечує *діагностичний процес*, за допомогою якого можуть бути визначені освітні, соціальні, медичні та психологічні потреби новоприбулих ув'язнених³.

Окреслюючи термінологічні питання, варто наголосити, що поняття «класифікація» не є тотожним поняттю «поділ» та «розподіл» ув'язнених, на чому в Довіднику робиться особливий акцент: «Класифікація» відрізняється від «поділу» ув'язнених в залежності від таких ключових факторів, як вік, гендерна приналежність і правові підстави для їх тримання під вартою. *Поділ* на зазначені групи сам по собі не є процесом класифікації.

Якщо говорити більш конкретно, то *поділ* ув'язнених заснований на легко ідентифікованих *статичних ознаках*, які змінюються тільки тоді, коли ув'язнений отримує вирок або, наприклад, коли дитина набуває повноліття. Категорія «*поділ*» розглядається як акт поміщення різних категорій ув'язнених до різних умов з урахуванням базових характеристик статі, віку, кримінального минулого та правових підстав для тримання під вартою.

На противагу цьому *класифікація* передбачає *структуровану оцінку ризиків і потреб*, що являє собою більш складний процес, що спирається на наукові дані та статистику, а головне – здійснюється відповідно до міжнародних стандартів. І поділ, і класифікація є надзвичайно важливими елементами результативного та ефективного *в'язничного менеджменту*, проте вони не є ідентичними. Будучи основною формальною вимогою, поділ жінок і чоловіків, дорослих і дітей, а також «довирокових» та «післявирокових» ув'язнених сам по собі не формує режим класифікації⁴.

Те, що, передбачено у правилі 11 Правил Мандели, здебільшого має відношення саме до «*поділу*» (у Правилах Мандели використано поняття «*розбивка по категоріях*»: «Різні категорії ув'язнених утримуються в установах або в різних частинах однієї й тієї ж установи, з урахуванням їх статі, віку, попередньої судимості, юридичних причин їх ув'язнення та визначеного виду режиму», де акцент робиться на відділенні чоловіків від жінок, дітей від дорослих, «довирокових» ув'язнених від засуджених.

Аналогічна вимога відображено також у правилі 18.8 ЄПП.

У стандартах КЗК також наголошується, що неповнолітні повинні, як правило, утримуватися не в установах для дорослих, а натомість в місцях, спеціально призначених для їхньої вікової групи. Коли у виняткових випадках вони утримуються у в'язницях для дорослих, неповнолітні повинні завжди розміщуватися окремо від них, у спеціальному блоці (CPT/Inf(2015)1-part, n. 102)⁵.

Водночас КЗК у своїй доповіді, присвяченій жінкам в ув'язненні наголосив, що деякі держави почали забезпечувати спільне утримання подружжя (у випадках, коли обох його членів позбавлено

¹ Tasmania Prison Service (2017). *DSO – 2.04 Classification and Placement. Director's Standing Order* <www.justice.tas.gov.au/_data/assets/pdf_file/0010/447328/2.04-Classification-and-Placement-DSO_VER-5.0-For-Internet.pdf> (2021, січень, 13).

² Hardyman, P., Austin, J., Peyton, J. (2004). *Prisoner Intake Systems: Assessing Needs and Classifying Prisoners*. Washington, DC: The George Washington University, the Institute on Crime, Justice, and Corrections, 28.

³ Ayres, M. (1988). *Jail Classification and Discipline*. Alexandria, VA: The National Sheriffs' Association.

⁴ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 13.

⁵ Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2015). *Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. Витяг з 24-ої Загальної доповіді* <<https://rm.coe.int/16806ccb95>> (2021, січень, 13).

волі) і/ або, певну міру спілкування осіб різної статі, які утримуються у в'язницях. Комітет привітав так прогресивні зрушення, але за умови, що ув'язнені погоджуватимуться брати участь у таких заходах і що їх ретельно відбиратимуть та адекватно наглядатимуть (*CPT/Inf(2000)13-part, n. 24*)¹.

Те, що стосується класифікації, у Правилах Мандели відображено у правилі 89: «Реалізація принципів [повернення ув'язнених до життя у суспільстві] потребує індивідуального підходу до ув'язнених, а отже, і наявності гнучкої системи класифікації їх по групах. Тому бажано, щоб такі групи розміщувались в окремих тюремних установах, придатних для роботи з кожною з них. У таких тюремних установах необов'язково вживати такі ж заходи охорони для кожної групи. Бажано також ґрадувати суворість цих заходів залежно від групи. Найбільш сприятливі умови перевиховання ретельно вибраних ув'язнених існують у відкритих тюремних установах, де наголос робиться не на фізичних засобах попередження втеч, а на самодисципліні».

Так само, на питаннях класифікації ув'язнених зосереджені правило 93 та правило 94 Правил Мандели.

Так, відповідно до правила 93 Правил Мандели, метою класифікації є: 1) відокремлення ув'язнених від тих, хто в силу свого злочинного минулого або своїх рис характеру може погано на них впливати; 2) розподіл ув'язнених за категоріями, що полегшує роботу з ними, спрямовану на повернення до життя в суспільстві. Роботу з різними категоріями ув'язнених потрібно проводити по мірі можливості в різних тюремних установах або ж у різних відділеннях однієї й тієї саме тюремної установи. У найкоротший термін після прийняття [до установи] кожного ув'язненого, засудженого на досить тривалий термін, і на основі вивчення його характеру потрібно розробити програму роботи з ним, виходячи з отриманих відомостей про його індивідуальні потреби, здібності та схильності.

Хоча, важливо наголосити, питання класифікації ув'язнених крізь призму ризиків частково відображено вже у правилі 1 Правил Мандели: повинна постійно забезпечуватися охорона і безпека ув'язнених, персоналу та відвідувачів.

Водночас категорія «розподіл» в Довіднику означає поміщення ув'язненого до певної в'язниці або певної житлової зони і під певний режим всередині в'язниці (рис. 2).

Рис. 2. Категорії «поділ», «класифікація» та «розподіл»

Відповідно до правила 17.2 ЄПП, при розподілі варто враховувати вимоги, пов'язані із продовженням кримінального розслідування та убезпеченням, а також потребу створення відповідного режиму для всіх ув'язнених.

¹ Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2000). *Позбавлені волі жінки. Витяг з Десятої Загальної доповіді* <<https://rm.coe.int/16806cd37f>> (2021, січень, 13).

Відповідно до класифікатора *Bureau of Prisons* США, ув'язнені класифікуються на основі наступних факторів: 1) рівень безпеки та нагляду, якого вимагає ув'язнений; 2) потреби ув'язненого у конкретних програмах (напр., зловживання наркотиками, потреби освітнього/професійного навчання, необхідність індивідуального або групового консультування, необхідність у медичному/психіатричному лікуванні тощо¹.

Відповідно, «*реклаسیфікація*» – це процес віднесення ув'язненого до іншої категорії за режимом утримання в установі в результаті переоцінки його ризиків і потреб після певного часу перебування в установі.

Рис. 3. Класифікація та рекласифікація

Ризики і потреби ув'язнених не є статичними і змінюються з часом. Відповідно, мета *переоцінки* полягає у створенні умов для просування через пенітенціарну систему до *режиму менших обмежень* в інтересах сприяння реабілітації. Відсутність процесу рекласифікації або процес рекласифікації, який не дозволяє ув'язненим домогтися пом'якшення умов утримання під вартою, зазвичай має наслідком віднесення багатьох ув'язнених до категорій, які вимагають більш ретельного нагляду (*завищення категорії*), і створює серйозні перешкоди для соціальної реабілітації.

Довідник встановлює загальні принципи та компоненти системи класифікації ув'язнених, яка повинна передбачати таку послідовність дій та елементи.

Крок 1. Першочергова оцінка потреб і надання інформації ув'язненому.

Цей крок повинен бути зроблений як можна швидше після надходження відповідної особи (упродовж 24 годин) до її направлення до камери або розміщення з іншими ув'язненими. Мета полягає у виявленні очевидних нагальних проблем, пов'язаних з охороною та безпекою, і потреб у галузі фізичного й психічного здоров'я. На цьому етапі особливого ваги набуває питання встановлення контакту з ув'язненим та налагодження з ним діалогу для подальших етапів класифікаційного процесу.

Крок 2. Збір інформації.

Цей крок передбачає збір інформації про злочин, кримінальне минуле ув'язненого та його особу з метою здійснення повнішої та глибшої оцінки ризиків і потреб для цілей класифікації. За можливості, це включає отримання документів, пов'язаних з підтвердженням особи, ствердженням злочинном, кримінальним минулим та попередніми випадками позбавлення волі, а також бесіду з ув'язненим. Також можуть мати місце бесіди з членами сім'ї та іншими особами, пов'язаними з ув'язненим, в тому числі, з неурядовими організаціями, та отримання інформації від тюремних спецслужб, зокрема, щодо ймовірної належності ув'язненого до групи, що являє загрозу безпеці (наприклад, до організованої злочинної групи, в'язничної банди або терористичної організації).

¹ Sawyer, K. H. (ed.). (2019). *Inmate Security Designation and Custody Classification*. U.S. Department of Justice: Federal Bureau of Prisons.

Крок 3. Визначення необхідного рівня нагляду на початковому етапі: оцінка факторів ризиків, потреб і реагування.

Цей крок, як правило, здійснюється за допомогою застосування інструментів (переважно актуарних професійних суджень):

– оцінка ризику повинна бути орієнтована на фактори, пов'язані з охороною і безпекою ув'язнених та персоналу в'язниці, ризиком втечі і небезпекою для громади у разі втечі;

– при оцінці потреб основну увагу слід приділяти сферам, що стосуються *криміногенних потреб*, зокрема тим з них, які пов'язані зі злочинною поведінкою і допускають можливість настання змін у разі прийняття відповідних заходів;

– до числа проблем реагування відносяться проблеми, які можуть впливати на участь ув'язненого у заходах, а також на загальну адаптацію до життя у в'язниці (мовні бар'єри, громадянство, неграмотність, психічні або фізичні вади тощо). Поряд з цим слід оцінювати такі фактори, як мотивація ув'язненого та його готовність брати участь в організованих заходах.

Крок 4. Використання результатів оцінки для ухвалення рішень про розміщення і складання плану відбування покарання.

Результати оцінки ризиків/потреб повинні використовуватися для розробки плану виконання покарання щодо кожного ув'язненого. Результати оцінки повинні обговорюватися з ув'язненим, який повинен мати можливість брати участь в розробці плану у своїй власній справі. Цілі, визначені в плані, повинні бути конкретними, вимірними, досяжними, реалістичними і прив'язаними до конкретних строків. Заходи з переоцінки та рекласифікації мають підкріплюватися чітким й добре структурованим планом відбування покарання (рис. 4).

Рис. 4. Загальні підходи до класифікації ув'язнених

У згаданій вище справі *Morris v. Travisono* було встановлено основні принципи здійснення класифікації та рекласифікації ув'язнених: 1) перегляд класифікації певних ув'язнених кожні 90 днів; 2) автоматичний перегляд тих, хто має найнижчу класифікацію, кожні 30 днів; 3) право ув'язненого бути присутнім при проведенні класифікаційного слухання; 4) право ув'язненого оскаржувати несприятливі звіти, що впливають на його класифікацію; 5) запис усіх класифікаційних проваджень¹.

¹ US District Court for the District of Rhode Island (1970). *Morris v. Travisono*, 310 F. Supp. 857 (D.R.I. 1970). March 11 <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/310/857/1382115/>> (2021, січень, 13).

Відповідно до довідника американського *Bureau of Prisons*, первинна оцінка та розподіл ув'язненого до певної установи базується, головним чином, на таких факторах: 1) рівень безпеки/нагляду, якого вимагає ув'язнений; 2) рівень безпеки/нагляду, який може забезпечити заклад; 3) потреби програми ув'язненого.

Додатковими факторами, які також враховуються при направленні ув'язненого до пенітенціарної установи, включають: 1) місце проживання ув'язненого після звільнення; 2) рівень переповненості в установі; 3) будь-які рекомендації суду щодо безпеки, місця розташування чи програми; 4) додаткові заходи убезпечення жертв, свідків та громади; 5) будь-які інші фактори, які можуть впливати на захист суспільства та/або безпечний та впорядкований менеджмент конкретної установою¹.

Відповідно, *Bureau of Prisons* визначає для засудженого місце ув'язнення залежно від: 1) наявності місця в установі, яка відповідає рівню безпеки ув'язненого; 2) програмних потреб ув'язненого; 3) потреб психічного та медичного здоров'я ув'язненого; 4) потреб ув'язненого, пов'язаних зі свободою віросповідання; 5) рекомендацій суду при постановленні винесення вироку; 6) інших питань безпеки; 7) розташування місця проживання ув'язненого.

Відповідно до законодавства австралійського штату Тасманія, рішення щодо класифікації базуються на об'єктивній оцінці ризиків особи та враховують її вік, особу, тривалість покарання, характер вчиненого злочину, ризик для громади, ризик втечі, поведінку під вартою та інші відповідні фактори (де це можливо)². Визначаючи або змінюючи категорію безпеки ув'язненого, враховуються конкретні критерії: 1) вік та особа ув'язненого; 2) тривалість покарання (не застосовується до «довирокових» ув'язнених); 3) характер злочину; 4) поведінка під час поточного та будь-якого попереднього ув'язнення; 5) історія втеч; 6) будь-які інші відповідні фактори (фізичне або сексуальне насильство, сімейний стан, зловживання наркотиками тощо). Додатковими факторами є: 1) умови безпечного та надійного утримання ув'язненого та інших ув'язнених в установі; 2) безпека персоналу та відвідувачів в установі; 3) належний порядок роботи установи; 4) безпека громади; 5) можливості для реабілітації та реінтеграції; 6) будь-які пом'якшувальні обставини, які можуть вплинути на категорію безпеки або розміщення в установі³.

Класифікація: загальні положення

Одним з основних обов'язків всіх в'язниць є убезпечення та охорона ув'язнених, тюремного персоналу, інших осіб, які перебувають в пенітенціарних установах, і громади. Відповідно, класифікація ув'язнених має важливе значення для убезпечення всіх зазначених суб'єктів.

З огляду на різноманіття осіб, які утримуються в в'язницях, це є надзвичайно складним завданням. Відтак об'єктивна оцінка та класифікація ув'язнених дозволяють належним чином згрупувати відповідних осіб для цілей нагляду та здійснення заходів впливу. Тому автори Довідника наголошують, що це – ключовий елемент зниження ймовірності таких інцидентів, як напади на ув'язнених і персонал, втечі і спроби втечі, а також підтримання належного порядку в пенітенціарній установі в цілому, що має найважливіше значення для зусиль із соціальної інтеграції.

Крім того, оцінка та класифікація служать для виявлення та захисту окремих вразливих категорій ув'язнених. Так, загально визнаним є те, що особи, які належать до маргіналізованих груп (етнічні меншини, іммігранти, шукачі притулку, жінки, лесбіянки, геї, бісексуали, трансгендери та інтерсексуали) мають особливий ризик стати жертвою катувань та нелюдського поводження⁴. Зазначене положення знайшло своє відображення у правилі 2.2 Правил Мандели: «З метою практичного застосування принципу недискримінації тюремна адміністрація має враховувати індивідуальні потреби ув'язнених, зокрема найбільш вразливих категорій ув'язнених. Необхідно вживати заходів для захисту й заохочення прав ув'язнених з особливими потребами, і такі заходи не повинні вважатися дискримінаційними».

¹ Sawyer, K. H. (ed.). (2019). *Inmate Security Designation and Custody Classification*. U.S. Department of Justice: Federal Bureau of Prisons.

² Tasmania Prison Service (2017). *DSO – 2.04 Classification and Placement. Director's Standing Order* <www.justice.tas.gov.au/_data/assets/pdf_file/0010/447328/2.04-Classification-and-Placement-DSO_VER-5.0-For-Internet.pdf> (2021, січень, 13).

³ Там само.

⁴ Torture in Europe: The Law and Practice. (2012). *Regional Conference Report*. London: Redress Trust, 6.

Принцип природної справедливості та процедурної справедливості

У законодавстві англосаксонських країн щодо класифікації ув'язнених наголошується на важливих принципах класифікації ув'язнених, які окремо не виділяються Довідником.

Так, наголошується, що ухвалення рішень у процесі класифікації ув'язнених повинно здійснюватися на принципах природної справедливості (*natural justice*) та процедурної справедливості (*procedural fairness*)¹.

Відповідно до *common law*, з природної справедливості випливають два важливих принципи: 1) *Nemo iudex in causa sua* (правило проти упередженості); 2) *Audi alteram partem* (обов'язок вислухати іншу сторону).

Якщо дуже стисло, принцип природної справедливості – це наявність запобіжників, які забезпечують ухвалення рішення незалежним, неупередженим та добросовісним суб'єктом, де водночас кожна сторона має рівний доступ до суду, а також доступ до аргументів, наведених іншою стороною, та знає такі аргументи.

Вважається, що використання терміну *procedural fairness* є більш доцільним, коли йдеться про ухвалення адміністративних рішень, оскільки термін *natural justice* здебільшого асоціюється із судочинством. Однак зазначені терміни мають подібне значення та нерідко використовуються як взаємозамінні².

Говорячи узагальнено, обидва зазначені принципи вимагають, щоб будь-яке рішення в процесі класифікації ув'язнених відповідало наступним правилам: 1) правило неупередженості (*the bias rule*); 2) правило доказів (*the evidence rule*); 3) правило заслуховування (*the hearing rule*).

На зазначеному принципі наголошується у відповідних звітах Ради Європи: «Ув'язнені повинні мати можливість оскаржити результат класифікаційної оцінки, особливо якщо частка покарання, яку ще належить відбутися, залежить від класифікаційного рівня безпеки»³.

Гуманність та класифікація

Гуманність є запорукою більш успішної соціальної реабілітації та реінтеграції ув'язнених. Застосування суб'єктивних підходів до класифікації ув'язнених нерідко призводить до так званого завищення категорії, яке має наслідком розміщення ув'язнених до жорсткіших умов, ніж це необхідно для цілей убезпечення, що явно перешкоджатиме реінтеграційним зусиллям.

Відповідно до правила 1 Правил Мандели, усі ув'язнені повинні користуватися шанобливим ставленням внаслідок властивого їм гідності та їх цінності як людської особистості. Відповідно до правила 5 Правил Мандели, в'язничний режим повинен прагнути зводити до мінімуму ту різницю між життям у в'язниці й життям на волі, яка послаблює почуття відповідальності ув'язнених.

Відповідно до правила 18.10 ЄПП, заходи безпеки при розміщенні всіх ув'язнених повинні бути мінімально обмежувальними з урахуванням небезпеки втечі або заподіяння ув'язненими шкоди собі або іншим. Так само, правило 51.1 ЄПП наголошують, що заходи безпеки повинні бути мінімально необхідними для забезпечення їхнього надійного утримання ув'язнених.

Можна навести приклад з національної юрисдикції. Так відповідно до законодавства штату Тасманія, ув'язнені розміщуються на найнижчому рівні безпеки відповідно до обставин та їх персональних характеристик, щоб максимізувати можливості для реабілітації⁴.

Говорячи про одиночне ув'язнення як результат завищення категорії, КЗК особливо наголошує, що одиночне ув'язнення само по собі потенційно створює проблеми, пов'язані із заборонаю катувань і нелюдського поводження чи покарання. Крім того, воно може створювати

¹ Tasmania Prison Service (2017). *DSO – 2.04 Classification and Placement. Director's Standing Order* <www.justice.tas.gov.au/__data/assets/pdf_file/0010/447328/2.04-Classification-and-Placement-DSO_VER-5.0-For-Internet.pdf> (2021, січень, 13).

² Procedural fairness (natural justice) guidelines. (2019). Ombudsman Western Australia. URL: www.ombudsman.wa.gov.au/Publications/Documents/guidelines/Procedural-fairness-guidelines.pdf (2021, січень, 13).

³ Padfield, N. (2010). *The Sentencing, Management and Treatment of 'Dangerous' Offenders. Final Report*. Strasbourg: European Committee on Crime Problems, Council for Penological Co-Operation.

⁴ Tasmania Prison Service (2017). *DSO – 2.04 Classification and Placement. Director's Standing Order* <www.justice.tas.gov.au/__data/assets/pdf_file/0010/447328/2.04-Classification-and-Placement-DSO_VER-5.0-For-Internet.pdf> (2021, січень, 13).

умови для навмисного жорстокого поводження з ув'язненими поза увагою інших ув'язнених і персоналу в'язниці (*CPT/Inf(2011)28-part2*, п. 53)¹.

При цьому «одиначне ув'язнення» розуміється як утримання ув'язненого окремо від інших ув'язнених, наприклад, у результаті рішення суду, як дисциплінарна санкція, передбачена в рамках пенітенціарної системи, як адміністративний превентивний захід або захід для захисту самого ув'язненого (*CPT/Inf(2011)28-part2*, п. 54).

Як приклад можна навести рішення ЄСПЛ у справі «*Ramirez Sanchez v. France*» (п. 54), де ЄСПЛ цитує рішення національного органу влади: «[Нами] було враховано Вашу особистість, Вашу класифікацію як *high-security prisoner*, тривалість Вашого вироку, характер вчинених Вами злочинів та Вашу участь у міжнародній терористичній мережі. Усі ці об'єктивні показники небезпеки роблять Ваше одиначне ув'язнення необхідним з міркувань безпеки»².

Щодо одиначного ув'язнення, яке може аналізуватися у контексті класифікаційних процедур, то КЗК наголошує, що закон у більшості європейських країн дозволяє приймати в адміністративному порядку рішення про поміщення до одиначної камери ув'язнених, які заподіяли або, як вважається, можуть заподіяти серйозну шкоду іншим особам, або які являють собою дуже серйозну загрозу для порядку або безпеки у в'язниці. Такий захід може застосовуватися протягом кількох годин, у випадку одиначного інциденту, або протягом кількох років, якщо йдеться про ув'язнених, які вважаються *особливо небезпечними* і продовжують являти собою *безпосередню загрозу*. Це той тип одиначного ув'язнення, що може тривати найдовше і що часто супроводжується найменшою кількістю процесуальних гарантій. Тому дуже важливо, щоб існували правила, які не дозволяли би застосовувати цей захід занадто легко, занадто широко або упродовж занадто тривалого часу (*CPT/Inf(2011)28-part2*, п. 56).

Класифікація та запобігання корупції

Класифікація ув'язнених, заснована на гуманності, – це водночас *запобігання корупції у пенітенціарній системі*. Так, відсутність послідовного і чітко сформульованого підходу до класифікації може призводити до недобросовісної та/або корупційної практики при визначенні рівня безпеки. Навіть з цієї причини об'єктивна система класифікації ув'язнених з чіткими процедурами є важливим фактором забезпечення прозорого і підзвітного в'язничного менеджменту в цілому.

Класифікація та цілі покарання

Цілями ув'язнення є захист суспільства від злочинців та зниження рецидивізму, де на першому місці перебуває «захист суспільства від злочинців».

Проте перша мета може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо ув'язнення використовується, наскільки це можливо, для забезпечення реінтеграції злочинців до суспільства після їх звільнення.

У правилі 4 Правил Мандели на зазначеному аспекті робиться наголос: «Цілями вироку до ... позбавлення волі є *насамперед* захист суспільства від злочинців і зниження випадків рецидивізму. Зазначені цілі можуть бути досягнуті лише в тому випадку, якщо ув'язнення використовується, наскільки це можливо, для забезпечення реінтеграції таких осіб до суспільства після їх звільнення, з тим, щоб вони могли вести законослухняний і автономний спосіб життя».

Класифікація та вартість ув'язнення

У контексті тенденції «*заощаджувати гроші платників податків*» у пенітенціарній системі та в цілому в системі кримінальної юстиції, на окрему увагу заслуговує теза авторів Довідника, що *інвестиції до системи класифікації* можуть привести до значної економії коштів для пенітенціарних систем за рахунок розширення можливостей для реабілітації³. Згадане вище *завищення категорії* має наслідком вищі витрати на забезпечення функціонування пенітенціарних систем.

¹ Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2011). *Одиначне ув'язнення*. Витяг з 21-ої Загальної доповіді <<https://rm.coe.int/16806cccc5>> (2021, січень, 13).

² European Court of Human Rights (2006). *Ramirez Sanchez v. France*, application № 59450/00 <<https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ihrl/2864echr06.case.1/law-ihrl-2864echr06>> (2021, січень, 13).

³ Ягунов, Д. (2011). Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років). *Актуальні проблеми політики*, 41, 198-207.

Американські вчені Д. Александер та Дж. Остін слушно підкреслюють що «оскільки на класифікаційну діяльність виділяються гроші, персонал та час, є природною подальша оцінка того, чи дає такий розподіл *ресурсів* бажаний результат за відповідну ціну»¹.

Так само, Дж. Остін та К. МакГінніс зазначають, що «судова тяганина та переповнення пенітенціарних установ призвели до того, що систем класифікації розглядається як *головний інструмент управління для цілей ефективного розподілу обмежених тюремних ресурсів* та мінімізації потенціалу насильства чи втеч»².

Класифікація та вимоги до інфраструктури

Успіх у створенні та впровадженні системи класифікації ув'язнених та управлінні цією системою залежить від інфраструктури, зокрема що стосуються фізичної інфраструктури (тобто пенітенціарних установ, у тому числі можливості для окремого розміщення різних категорій ув'язнених), стратегій та керівних принципів, кадрових ресурсів, системи документації і обліку³. При цьому, як наголошує правило 4 ЄПП (а разом з цим і ЄСПЛ у свої численних рішеннях), утримання ув'язнених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано нестачею ресурсів.

Класифікація та персонал пенітенціарних установ

Успіх у створенні та впровадженні системи класифікації ув'язнених і управлінні цією системою залежить від *взаємовідносин між персоналом пенітенціарних установ та ув'язненими*. Міжнародні стандарти наголошують на особливій важливості та значущості проведення регулярних співбесід з ув'язненими у процесі їх класифікації та рекласифікації.

На жаль, як зазначає КЗК, нерідко взаємовідносини між персоналом і ув'язненими мають формальний і віддалений характер: персонал не розрізняє, а уніфікує ув'язнених та вважає вербальне спілкування із ними *маргінальним аспектом* своїх функцій (*CPT/Inf(2001)16-part, n. 26*)⁴.

Відтак, наголошує КЗК, справжній професіоналізм тюремного персоналу означає вміння гуманно і порядно ставитись до ув'язнених, не забуваючи при цьому про безпеку і порядок. У цьому сенсі керівництво пенітенціарних установ має заохочувати персонал у розумній мірі довіряти ув'язненим і сподіватись, що ув'язнені готові поводитись належним чином. Розбудова конструктивних і позитивних взаємин між персоналом і ув'язненими не лише зменшить ризик жорстокого поводження, але й сприятиме кращим контролю та безпеці (*CPT/Inf(2001)16-part, n. 26*).

Зовнішня і внутрішня класифікація

У Довіднику наголошується на відмінності між *зовнішньою* і *внутрішньою* класифікацією.

Так, *зовнішня класифікація* орієнтована на визначення режиму утримання або рівня охорони ув'язненого і його скерування до установи, яка відповідає потребам, пов'язаним із забезпеченням його охорони, розробкою програм і заходами впливу.

Під *внутрішньої класифікацією* розуміються рішення, що приймаються на рівні установи, в тому числі про те, в якій частині в'язниці і з якими особами будуть розміщені ув'язнені, про конкретні види і послідовність програм і заходів, до яких вони будуть залучатися, а також про форми зайнятості та дозвілля, які можуть їм підійти (*рис. 5*)⁵.

Дж. Остін і К. МакГінніс наголошують: «Процес *зовнішньої* класифікації включає два рішення: 1) чи взагалі розміщувати ув'язненого серед загальної маси ув'язнених; 2) який рівень режиму (мінімальний, середній, максимальний) необхідно визначити для ув'язненого. Водночас *внутрішня*

¹ Alexander, J., Austin, J. (1992). *Handbook for Evaluating Objective Prison Classification Systems*. U.S. Department of Justice: National Institute of Corrections.

² Austin, J., McGinnis, K. (2004) *Classification of High-Risk and Special Management Prisoners. A National Assessment of Current Practices*. U.S. Department of Justice: National Institute of Corrections, 9.

³ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 17.

⁴ Европейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2001). *Розвиток стандартів КЗК щодо тюремного ув'язнення*. Витяг з *Одинадцяті Загальної доповіді* <<https://rm.coe.int/16806cd24b>> (2021, січень, 13).

⁵ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 27.

Рис. 5. Зовнішня та внутрішня класифікація

класифікація передбачає вирішення питань, що стосуються особи, де й з ким буде утримуватися ув'язнений, а також програм, послуг та робочих завдань, які відповідають потребам ув'язненого¹.

Внутрішня класифікація повинна доповнювати зовнішню класифікацію, визначаючи відповідні приміщення та заходи в конкретному закладі для ув'язнених з однаковим режимом утримання².

Первинна класифікація

У контексті здійснення первинної класифікації важливо пам'ятати, що насильство серед ув'язнених нерідко трапляється в усіх пенітенціарних системах і набуває різноманітних форм – від малопомітного цькування до відвертого приниження із застосуванням фізичної сили (*CPT/Inf(2001)16-part, п. 27*)³. Відтак, не є дивним, що *небезпека інституційного насильства* покладається в основу класифікаційного процесу.

Так, з огляду на практику пенітенціарних установ різних штатів, американські вчені П. Хардіман, Дж. Остін та Д. Пейтон зазначають, що первинна класифікація базується на 9 дискретних факторах ризику.

Так, *чотири [базові] фактори ризику* (історія інституційного насильства, тяжкість останнього злочину, особливості судимості та історія втеч) вимірюються та підраховуються, щоб визначити, чи потрібно обирати для ув'язненого певний режим у конкретному закладі без урахування інших факторів⁴.

У подальшому ув'язнені оцінюються за *п'ятьма [факультативними] факторами ризику*: зловживання алкоголем/наркотиками, перебування особи перед виконанням вироку на свободі або під вартою, минулі кримінальні рекорди та судимості, так звані «*фактори стабільності*» (наприклад, вік, освіта та працевлаштуванням під час взяття під варту) та дата можливого умовно-дострокового звільнення.

Все це враховується для визначення попереднього режиму (*preliminary custody level*). Процес класифікації також оцінює потреби медичного та психічного здоров'я ув'язнених та реабілітації злочинців, які вчинили сексуальні злочини. Ці бали мають пряме відношення до типу закладу, до якого ув'язнений може бути направлений.

П. Хардіман, Дж. Остін та Д. Пейтон наголошують, що первинна класифікація приводить до *4-х результатів*: 1) визначення режиму ув'язнення; 2) визначення конкретної установи; 3) оцінка потреб ув'язненого; 4) основа для подальшого перегляду індивідуального плану ув'язненого.

¹ Austin, J., McGinnis, K. (2004). *Classification of High-Risk and Special Management Prisoners. A National Assessment of Current Practices*. U.S. Department of Justice: National Institute of Corrections, 11.

² Серія справочників по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 27.

³ Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2001). *Розвиток стандартів КЗК щодо тюремного ув'язнення. Витяг з Одинадятої Загальної доповіді* <<https://rm.coe.int/16806cd24b>> (2021, січень, 13).

⁴ Hardyman, P., Austin, J., Peyton, J. (2004). *Prisoner Intake Systems: Assessing Needs and Classifying Prisoners*. Washington. DC: The George Washington University, the Institute on Crime, Justice and Corrections, 20.

Вибір режиму ув'язнення базується на 5-ти дискретних пунктах оцінки: 1) тяжкість останнього злочину; 2) історія насильства ув'язненого (інституційне та в громаді); 3) перебування особи під вартою або на волі; 4) історія втеч; 5) вік.

Інституційні рекомендації щодо розміщення також стосуються режиму, програм, медичного та психічного здоров'я стоматологічних потреб, індивідуального планування та інших конкретних потреб ув'язненого¹.

Переоцінка і рекласифікація

Відповідно до правила 87 Правил Мандели, бажано, щоб перед завершенням відбуття терміну покарання вживались заходи до поступового повернення ув'язненого до життя в суспільстві. Цієї мети можна досягти з урахуванням особливих потреб кожного злочинця, вводячи *особливий режим* для ув'язнених в самій установі, або в якому-небудь іншому закладі, чи звільняючи ув'язнених на випробувальний термін, протягом якого вони все ж залишаються під наглядом, за умови що такий нагляд поєднується з ефективною соціальною допомогою та *не* покладається на поліцейські влади.

Так само, відповідно до правила 51.4 ЄПП, рівень необхідних режимних заходів регулярно переглядається упродовж усього періоду перебування особи в ув'язненні.

У згаданій справі *Morris v. Travisono* слушно зазначено, що основною метою класифікації як систематичного процесу є розробка та адміністрування інтегрованої та реалістичної програми поведінки з ув'язненим з можливостями *внесенням змін до програми, коли це потрібно*².

Відтак, перегляд класифікації у пенітенціарних установах повинен здійснюватися упродовж всього терміну ув'язнення або у випадках, коли відбувається значуща подія, здатна вплинути на рівень охорони і розміщення (наприклад, серйозне порушення дисципліни, вчинення злочину, встановлення факту належності до в'язничної банди або організованого злочинного угруповання на волі, проблеми безпеки або ж, навпаки, успішне завершення програми або інші просоціальні маркери).

Мета повинна полягати у поступовому *зниженні класифікаційного рівня*, а також у забезпеченні переходу до менш суворого режиму утримання в інтересах більш результативної підготовки ув'язненого до звільнення. Перегляд і переоцінка є важливими елементами будь-якої гуманної системи класифікації, спрямованої на створення балансу між убезпеченням та реабілітацією³.

Наголосимо, що процедури, методи та інструменти *переоцінки і рекласифікації* також повинні відрізнятися від процедур, методів та інструментів *первинної класифікації*.

Зокрема, фактори, що визначають *первинну класифікацію*, не обов'язково збігаються з факторами, що враховуються при проведенні *рекласифікації* – після того як ув'язнений провів деякий час у пенітенціарній установі.

Так, на момент надходження до установи інформація про поведінку ув'язненого, зокрема про відсутність у нього досвіду перебування в тюрмі, може носити обмежений характер. У зв'язку з цим інструменти первинної класифікації більшою мірою акцентують увагу на вчиненому злочині, попередніх контактах з системою кримінального правосуддя, первинних потребах та інших вихідних характеристиках.

Водночас у методах *переоцінки і рекласифікації* більше значення надається поведінці та змінюваним потребам особи у *період ув'язнення*. Це передбачає врахування проявів та характеристик неналежної (антисоціальної) поведінки та участі в програмах. Деякі з факторів, що оцінюються на момент надходження, можуть бути усунені або стати менш значущими.

Так, П. Хардіман, Дж. Остін і Д. Пейтон зазначають, що при *рекласифікації* до уваги беруться такі фактори ризику, як історія інституційного насильства конкретного ув'язненого, недавні прояви інституційного насильства, тяжкість останнього злочину та тяжкість попередніх судимостей. Додаткові фактори ризику для цілей рекласифікації включають попередні судимості за тяжкі злочини, історію втеч, дисциплінарні звіти за останні 24 місяці, випадки притягнення до дисциплінарної відповідальності та дата можливого умовно-дострокового звільнення⁴.

¹ Hardyman, P., Austin, J., Peyton, J. (2004). *Prisoner Intake Systems: Assessing Needs and Classifying Prisoners*. Washington. DC: The George Washington University, the Institute on Crime, Justice, and Corrections, 28.

² US District Court for the District of Rhode Island (1970). *Morris v. Travisono*, 310 F. Supp. 857 (D.R.I. 1970). March 11 <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/310/857/1382115/>> (2021, січень, 13).

³ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 28.

⁴ Hardyman, P., Austin, J., Peyton, J. (2004). *Prisoner Intake Systems: Assessing Needs and Classifying Prisoners*. Washington. DC: The George Washington University, the Institute on Crime, Justice, and Corrections, 28.

Таким чином, хоча оцінки, що проводяться в рамках *рекластифікації*, містять елементи інструментів *первинної класифікації*, вони на додаток враховують поведінку ув'язнених за вже встановленого режиму та прогрес (або його відсутність) у виконанні індивідуального плану управління виконанням покарання¹.

Ризики і потреби ув'язненого не є статичними. Відтак, надійна система переоцінки і *рекластифікації* дозволяє враховувати належну поведінку і прогрес у досягненні цілей, надаючи ув'язненим можливість згодом домогтися переведення до умов утримання під вартою, пов'язаних з меншими обмеженнями. Процес *рекластифікації*, який не дозволяє ув'язненим домагатися пом'якшення умов утримання, може призводити до *завищення категорії* для ув'язнених, які могли бути поміщені спочатку до умов *суворого режиму*. Зазначені ув'язнені можуть демонструвати явно просоціальну поведінку в установі та брати участь у запланованих заходах, проте за відсутності процесу *рекластифікації* вони можуть бути залишені в тих само умовах утримання, які були передбачені для них із самого спочатку, що негативно впливатиме на процес соціальної реінтеграції. Крім того, відсутність належного організованого процесу *рекластифікації* в установі може призводити до повернення ув'язнених, які відбули термін покарання, до громади з місць суворого режиму без транзитивного перебування в умовах більш м'якого режиму, що передуює звільненню, який готує їх до соціальної реінтеграції.

Відповідно, підкреслюючи важливість наявності добре відпрацьованої системи *рекластифікації* ув'язнених, варто підсумувати, що «ув'язнені повинні мати [практичну] можливість за наявності на то підстав швидко перейти до нижчого класифікаційного рівня»².

Відповідна схема подана нижче (рис. 6)³:

Рис. 6. Процес класифікації та *рекластифікації*

¹ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 29.

² Padfield, N., (2010). *The Sentencing, Management and Treatment of 'Dangerous' Offenders. Final Report*. Strasbourg: European Committee on Crime Problems, Council for Penological Co-Operation. 42 p.

³ Hardyman, P. and others (2002). *Internal Prison Classification Systems: Case Studies in Their Development and Implementation*. Washington D.C., Department of Justice of the United States, National Institute of Corrections). Цит. за: Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 27.

Гендер, вік і культурні особливості у класифікаційних процедурах

Системи класифікації повинні спиратися на міжнародні стандарти і на фактичні дані, отримані з урахуванням таких факторів, як гендерна приналежність, вік та культурна специфіка для оцінки ризиків і потреб та ухвалення відповідних заходів¹. При створенні та запровадженні системи класифікації вкрай важливо спиратися на результати досліджень щодо основних чинників, що впливають на ув'язнених-чоловіків і на ув'язнених-жінок, і розробити підхід та інструменти, що відображають ці відмінності, щоб забезпечити належну класифікацію з визначенням мінімального необхідного рівня охорони.

Класифікація та ув'язнені жінки

Відповідно до правила 40 Бангкокських правил, тюремна адміністрація розробляє та впроваджує методи класифікації з урахуванням особливих потреб і обставин жінок-ув'язнених, обумовлених гендерними факторами, з тим, щоб забезпечити відповідне індивідуальне планування та здійснення роботи з якнайшвидшої реабілітації, виправлення і реінтеграції цих ув'язнених до життя в суспільстві.

Класифікація та неповнолітні ув'язнені

Щодо вікових аспектів, то відносно молоді (від 18 до 24 років) дослідження сукупного впливу біології мозку, психології дорослішання і впливу соціального оточення дозволяють припустити, що підлітковий вік не закінчується після досягнення 18 років, що у багатьох юрисдикціях є віком настання повноліття. Відтак, Довідник наголошує, що мозок дорослої людини, зокрема область лобної ділянки, що відповідає за прийняття рішень і контроль спонукань, повністю розвивається лише у віці 24 – 26 років.

Саме на цьому зроблено особливий наголос у стандартах КЗК: «В Європейських правилах для неповнолітніх правопорушників зазначається, що молоді повнолітні правопорушники можуть, при необхідності, розглядатися як *неповнолітні* та утримуватися відповідним чином. Ця практика може бути корисною для молодих людей, але вимагає ретельного управління, щоб запобігти появі негативної поведінки. У зв'язку з цим КЗК вважає, що необхідно проводити *оцінку* кожного окремого випадку для того, щоб вирішити, чи є доцільним перевести затриманого до дорослої установи після досягнення повноліття (тобто 18 років), беручи до уваги термін, який залишився до кінця строку ув'язнення, його/її зрілість, його/її вплив на інших неповнолітніх та інші відповідні фактори» (CPT/Inf(2015)1-part, n. 102)².

Для цілей класифікаційного процесу КЗК наголошує, що при надходженні, повинен складатися індивідуалізований план для кожного неповнолітнього із зазначенням мети, терміну та засобів, за допомогою яких повинні бути досягнуті цілі, для того, щоб найкращим чином використовувати час, який неповнолітній проводитиме у закладі тримання, розвивати навички та компетенції, які допоможуть йому/їй повернутися до нормального життя (CPT/Inf(2015)1-part, n. 109).

Щодо неповнолітніх, то в міжнародних стандартах прав людини постійно наголошується, що в основі поводження з ув'язненими неповнолітніми у пенітенціарних установах має перебувати ідея, що *відновлювальне вирішення конфлікту* повинно мати пріоритет над формальними дисциплінарними процедурами і санкціями (CPT/Inf(2015)1-part, n. 126).

Будь-яка форма ізоляції неповнолітніх є заходом, що може поставити під загрозу їх фізичне та/або психічне благополуччя і, отже, повинна застосовуватися тільки у крайньому разі (CPT/Inf(2015)1-part, n. 128).

Водночас КЗК визнає, що такий захід, як одиночне ув'язнення для захисту або у превентивних цілях, може в дуже рідкісних випадках бути *потрібним* для того, щоб захистити особливо вразливих неповнолітніх або запобігти серйозним ризикам заради безпеки інших або безпеки в'язниці, за умови, що не може бути знайдено абсолютно жодного іншого рішення (CPT/Inf(2015)1-part, n. 129).

¹ Серія справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 30.

² Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2015). *Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. Витяг з 24-ої Загальної доповіді* <<https://rm.coe.int/16806ccb95>> (2021, січень, 13).

Класифікація та літні ув'язнені

Літні ув'язнені також вимагають особливої уваги. Крім того, фізіологічний вік багатьох ув'язнених на 10 – 15 років перевищує їх фактичний вік через більш високу поширеність факторів ризику для здоров'я, таких як розлади, викликані вживанням психоактивних речовин, черепно-мозкові травми та низький соціально-економічний статус. Літні ув'язнені можуть мати особливі потреби, що створюють складні завдання для в'язничного менеджменту, в тому числі що стосуються мобільності, слухових і когнітивних функцій. Ці потреби можуть серйозно обмежувати участь літніх ув'язнених в тюремному житті і робити їх уразливими для можливих зловживань з боку інших ув'язнених¹.

Класифікація та культурний фактор

При розробці системи класифікації важливим моментом є питання культурного характеру. Культурне походження ув'язненого може відігравати значну роль у демонструванні ризиків, оскільки воно пов'язане з поведінковими нормами та очікуваннями, продемонстрованими реакціями на загрозу, виразом емоцій, способами спілкування, цілями і мотивами.

Класифікація та ув'язнені з психічними розладами

Значна частка ув'язнених страждає на серйозні психічні розлади. За інформацією ВООЗ, дослідження поширеності в багатьох країнах показали, що 10–15% тюремного контингенту страждають на важкі і стійкі психічні захворювання, включаючи такі психічні розлади, як шизофренія і біполярний розлад, на що неодноразово вказував Європейський суд з прав людини («*Kudła v. Poland*» [GC]²; «*Rivière v. France*»³; «*Jeanty v. Belgium*»⁴; «*Novak v. Croatia*»⁵; «*Dybeku v. Albania*»⁶; «*Renolde v. France*»⁷; «*Kaprykowski v. Poland*»⁸; «*Raffray Taddei v. France*»⁹; «*Claes v. Belgium*»¹⁰). Найчастіше психічні розлади поєднуються з іншими проблемами зі здоров'ям, такими як зловживання психоактивними речовинами. Проблеми, пов'язані з психічним здоров'ям і розладами на підґрунті вживання наркотиків, ще більш очевидні серед жінок-ув'язнених: наявні дані свідчать про те, що показники їх поширеності куріння серед цієї групи принаймні в 4 рази перевищують відповідні показники для населення в цілому.

Робота з ув'язненими, які страждають на психічні розлади, є складним завданням для будь-якої пенітенціарної системи. Проте раннє виявлення і надання відповідних послуг з охорони психічного здоров'я мають ключове значення для задоволення особливих потреб таких осіб.

З цієї причини оцінка і класифікація ув'язнених повинні передбачати як мінімум процес обстеження та виявлення осіб, які мають серйозні проблеми з психічним здоров'ям, і осіб, схильних до самогубства і членушкодження, що необхідно здійснити якомога швидше після їх надходження до відповідної установи. Ці ув'язнені можуть бути особливо уразливими в плані віктимізації у звичайних тюремних умовах або, навпаки, являти ризики для тюремного персоналу та інших ув'язнених через поведінку, пов'язану з їх станом.

¹ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 32.

² European Court of Human Rights (2020). *Kudła v. Poland* [GC], application № 30210/96

<[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-58920"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)> (2021, січень, 13).

³ European Court of Human Rights (2006). *Rivière v. France*, application № 33834/03 <<https://swarb.co.uk/riviere-v-france-echr-25-jul-2013/>> (2021, січень, 13).

⁴ European Court of Human Rights (2020). *Jeanty v. Belgium*, application № 82284/17

<<https://academic.oup.com/hrlr/article-abstract/21/1/221/6069211>> (2021, січень, 13).

⁵ European Court of Human Rights (2007). *Novak v. Croatia*, application № 8883/04

<[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-150298"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)> (2021, січень, 13).

⁶ European Court of Human Rights (2007). *Dybeku v. Albania*, application № 41153/06

<[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["003-2216317-2368755"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)> (2021, січень, 13).

⁷ European Court of Human Rights (2008). *Renolde v. France*, application № 5608/05

<<https://policehumanrightsresources.org/renolde-v-france-application-no-5608-05>> (2021, січень, 13).

⁸ European Court of Human Rights (2009). *Kaprykowski v. Poland*, application № 23052/05

<<https://www.womenslinkworldwide.org/en/files/1155/fact-sheet-case-tysyac-v-poland.pdf>> (2021, січень, 13).

⁹ European Court of Human Rights (2010). *Raffray Taddei v. France*, application № 36435/07

<<https://strasbourgobservers.com/category/cases/raffray-taddei-v-france/>> (2021, січень, 13).

¹⁰ European Court of Human Rights (2013). *Claes v. Belgium*, application № 43418/09

<[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-115981"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)> (2021, січень, 13).

З урахуванням висловленого вище, зокрема, в разі серйозних психічних розладів, потреби цих осіб повинні за можливості задовольнятися у спеціалізованих психіатричних або медичних відділеннях або установах, де кваліфіковані лікарі можуть провести обстеження, оцінити ситуацію та забезпечити лікування¹.

Класифікація та ув'язнені з вадами здоров'я

Відповідно до правила 5 Правил Мандели, тюремна адміністрація вживає усіх можливих заходів з розміщення та адаптації для забезпечення того, щоб ув'язнені з фізичними, психічними чи іншими вадами мали повний і ефективний доступ до життя у в'язниці на рівноправній основі.

Проблеми, з якими інваліди стикаються в суспільстві, посилюються у пенітенціарних установах через закритість пенітенціарних установ та більшу концентрацію насильства, що нерідко є результатом переповненості установ і відсутності належної диференціації ув'язнених і належного нагляду за ними. Отже, будь-які фізичні або інші вади ув'язнених повинні аналізуватися і враховуватися в процесі оцінки та класифікації, а також в контексті загального розгляду справи ув'язненого. Що стосується оцінки, то при прийомі до установи, де це можливо, повинні бути виявлені та враховані перешкоди для повноцінної участі ув'язненого в процесі її проведення. Виявлення відповідних проблем має бути частиною оцінки нагальних потреб².

Класифікація та ув'язнені з високим рівнем віктимізації

У в'язницях – з огляду на субкультурні фактори та чинники – особи з числа ЛГБТІ є *особливо вразливою групою* через більші ризики віктимізації. У пенітенціарних системах, де відсутня належна класифікація, а переповненість установ є нормою, ув'язнені з числа ЛГБТІ можуть розміщуватися у спальних приміщеннях або камерах разом з ув'язненими, які вчиняли дії насильницького характеру, включаючи сексуальні злочини. З цієї причини слід з належною повагою розглядати будь-які конкретні потреби або фактори уразливості, пов'язані з сексуальною або гендерною орієнтацією, та ухвалювати рішення про розподіл без будь-якої упередженості з метою забезпечення охорони та безпеки ув'язненого. Необхідно враховувати їх особливі потреби і приймати рішення про їхнє розміщення і захист під час утримання під вартою за їх усвідомленої згоди, отриманої до розподілу³.

Зазначені питання знайшли своє відображення як у численних рішеннях ЄСПЛ, так і в стандартах КЗК.

Так, як наголошує КЗК, ув'язнені, яких підозрюють у вчиненні злочинів на сексуальному ґрунті чи які засуджені за такі злочини, становлять найбільшу групу ризику з точки зору застосовування іншими ув'язненими насильства над ними. Відвернення подібних насильницьких дій завжди становить непросте завдання.

Часто таких ув'язнених тримають окремо від інших, але за таких умов вони за свою – до того ж відносно – безпеку платять зовелику ціну, бо позбавляються тих видів діяльності, які доступні ув'язненим при звичайному тюремному режимі (*CPT/Inf(2001)16-part, n. 27*)⁴.

Іншим можливим рішенням є розподіл таких ув'язнених по всьому закладу, але в цьому разі треба серйозно подбати про забезпечення умов їхньої інтеграції в середовище спецконтингенту і, зокрема, рішуче класти край будь-яким виявам ворожого ставлення чи переслідування щодо таких осіб (*CPT/Inf(2001)16-part, n. 27*).

Третім варіантом є переведення таких ув'язнених до іншого закладу, із ужиттям заходів для нерозголошення характеру вчинених ними злочинів (*CPT/Inf(2001)16-part, n. 27*).

Кожний із цих підходів має свої переваги і свої недоліки, і Комітет не прагне пропагувати якийсь можливий підхід на відміну від інших. Рішення щодо того шляху, який слід обрати, завжди залежатиме від кожного конкретного випадку та обставин відповідної справи (*CPT/Inf(2001)16-part, n. 27*).

У своєму рішенні у справі «*D.F. v. Latvia*» ЄСПЛ наголосив, що ув'язнені, яких підозрюють або які засуджені за сексуальні злочини, та ув'язнені, які раніше співпрацювали з правоохоронними

¹ Серія справочників по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 34.

² Там само, 35.

³ Там само, 37.

⁴ Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (2001). *Розвиток стандартів КЗК щодо тюремного ув'язнення*. Витяг з *Одинадцяті Загальної доповіді* <<https://rm.coe.int/16806cd24b>> (2021, січень, 13).

органами, зазнають особливого ризику насильства між ув'язненими в латвійських тюрмах. Зв'язок між звинуваченнями у сексуальних правопорушеннях та ризиком стати жертвою насильства з боку ув'язнених також підтверджений КЗК.

ЄСПЛ постійно доводив, що зобов'язання держав за статтею 1 Конвенції про захист прав людини забезпечувати кожному, хто знаходиться під їх юрисдикцією, права та свободи, визначені Конвенцією, разом із статтею 3 Конвенції, вимагає від держав вжити заходів, спрямованих на те, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, не зазнавали тортур або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, включаючи таке жорстоке поводження, яке здійснюється приватними особами. Ці заходи повинні забезпечувати ефективний захист, зокрема, вразливих осіб, які перебувають під вартою під виключним контролем влади, а також повинні включати розумні заходи щодо запобігання жорстокому поводженню, про яке влада мала або мала знати (*«D.F. v. Latvia», n. 83*).

Обсяг цього обов'язку щодо захисту залежить від конкретних обставин кожної справи. ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці щодо захисту вразливих ув'язнених пояснив, що національні органи влади зобов'язані вжити всіх розумно прийнятих заходів для запобігання реальним і безпосереднім ризикам для фізичної цілісності ув'язнених, яких влада мала або повинні були мати знання. КЗК вже вказував, що адміністрація в'язниць повинні вжити конкретних заходів безпеки для боротьби з явищем насильства між ув'язненими. Цей обов'язок тим більше справедливий у випадках, коли існує ризик жорстокого поводження з боку своїх ув'язнених, наприклад, щодо сексуальних злочинців та співробітників міліції (*«D.F. v. Latvia», n. 84*)¹.

Класифікація та іноземці

Іноземці також є особливо вразливою групою, представники якої можуть опинитися у вкрай несприятливому становищі при взаємодії з національною системою кримінального правосуддя як через мовні бар'єри, так і через незнання того, як здійснюється правосуддя та/або працює пенітенціарна система. На додаток, ці особи, як правило, відрізані від своєї сім'ї та громади. Класифікація ув'язнених-іноземців та їх розподіл за відповідними рівнями охорони і режимами повинні здійснюватися на основі оцінки ризиків та потреб, аналогічній оцінці щодо всіх інших ув'язнених. Для проведення оцінки за наявності мовних бар'єрів можуть знадобитися послуги перекладача; поряд з цим має бути надана можливість контактувати з відповідною консульською службою. Що стосується розподілу, то вибір пенітенціарної установи для ув'язнених-іноземців повинен здійснюватися не тільки на підставі їхнього громадянства; слід враховувати їх особливі потреби, що стосуються їх убезпечення, зменшення відчуття ізоляваності, сприяння у проведенні зустрічей та відвідувань консульськими представниками і членами сім'ї, які можуть приїхати в країну з-за кордону².

Класифікація та небезпечні злочинці

Враховуючи, що класифікація призначена насамперед для цілей убезпечення самих ув'язнених, персоналу та суспільства, в основі класифікаційних процедур лежить ідея виявлення ув'язнених, які потребують більшої уваги – *небезпечних злочинців*. Як ми наголошувалися у наших працях, повернення до категорії *небезпечного злочинця*, що є характерним для сучасних держав, свідчить про реактуалізацію концепції *небезпечного стану особи (pericolosita)*, що не може не впливати на політику класифікації ув'язнених у пенітенціарних системах сучасних країн³.

Так, на рівні Ради Європи про це свідчать відповідні документи, ухвалені як Комітетом Міністрів, так і Парламентською Асамблеєю⁴.

¹ European Court of Human Rights (2013). *D.F. v. Latvia, application № 11160/07* <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-127393"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)> (2021, січень, 13).

² Серія справочників по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 37.

³ Ягунов, Д. (2010). Категорія «небезпечний злочинець» у сучасному кримінальному законодавстві зарубіжних країн. *Актуальні проблеми політики*, 39, 352-361; Ягунов, Д., (2020). Sex offenders у політиці соціального контролю: до питання про реактуалізацію концепції небезпечного стану особи. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, 3(13), 115-129.

⁴ *Recommendation CM/Rec(2014)3 to member States concerning dangerous offenders*, 2014 (Parliamentary Assembly). Council of Europe <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17868&lang=en>> (2021, січень, 13).

У відповідній доповіді Ради пенологічної співпраці Ради Європи поняття «*небезпечний злочинець*» було визначене як «злочинець, який завдав дуже серйозної фізичної або моральної шкоди і має високу ймовірність скоєння повторного подібного правопорушення із завданням дуже серйозної фізичної або моральної шкоди»¹.

У Рекомендації CM/Rec(2014)3 Комітету Міністрів від 19.02.2014 державам-членам стосовно небезпечних злочинців (ухвалена Комітетом Міністрів на 1192-ій зустрічі Заступників Міністрів) під «*небезпечним злочинцем*» розуміється особа, яка була визнана винною у вчиненні особливо тяжкого (*very serious*) сексуального або особливо тяжкого (*very serious*) насильницького злочину, яка демонструє серйозну ймовірність повторного вчинення особливо тяжкого сексуального або особливо тяжкого насильницького злочину².

Підкреслюючи актуальність питань класифікації злочинців, які мають підстави вважатися *небезпечними* (не кажучи вже про наявність *формального статусу* «небезпечного злочинця»), Дж. Остін та К. МакГінніс слушно зазначають, що такі особи «становлять різноманітну популяцію, починаючи від вкрай агресивних ув'язнених, статевих хижаків (*sexual predators*) та членів банд, закінчуючи психічно хворими та особами з медичними проблемами»³.

Крім того, навіть у загальній масі ув'язнених існують ув'язнені, яких класифікують як «*максимально близьких*» до категорії небезпечних злочинців через деструктивну модель поведінки або підозру, що вони на майбутнє можуть брати участь у такій поведінці.

Відтак, зазначені особи з числа загального в'язничного населення також повинні розглядатися як *групи високого ризику*, і вони можуть вимагати додаткового та/або спеціального спостереження, моніторингу, розміщення та програмування.

Чотири покоління інструментів оцінки ризиків ув'язнених

Західна пеналогія та в'язничний менеджмент пройшли великий шлях у розборці та розвитку методів оцінювання ризиків ув'язнених, які тісно пов'язані з трансформацією поглядів на реабілітаційний ідеал та методи (або, краще, можливості та ресурси) досягнення реабілітаційного ідеалу⁴.

Історія прогнозування ризиків з боку ув'язнених сягає початку ХХ століття, коли персонал пенітенціарних установ почав спиратися переважно (якщо не виключно) на власні професійні (експертні) судження⁵.

Тому в контексті цього дослідження необхідно додатково розкрити питання *чотирьох поколінь інструментів оцінки*.

Для аналізу цього питання необхідно звернути увагу на те, що Довідник містить визначення двох важливих категорій: «*статичний фактор ризику*» та «*динамічний фактор ризику*», адже саме категорії статичні і динамічні покладаються в основу наведених нижче поколінь інструментів оцінки ризиків (рис. 7).

Інструменти оцінки ризиків першого покоління мали *неактуарну* природу та базувалися виключно на професійних (експертних) висновках медичного або пенітенціарного персоналу. За відсутності структурованих критеріїв фахівці вивчали характеристики чи поведінку кожного окремого злочинця та оцінювали ймовірність повторного вчинення злочинів або недотримання процесуальних обов'язків (наприклад, неявка до суду).

¹ Padfield, N., (2010). *The Sentencing, Management and Treatment of 'Dangerous' Offenders. Final Report*. Strasbourg: European Committee on Crime Problems, Council for Penological Co-Operation.

² Recommendation CM/Rec(2014)3 to member States concerning dangerous offenders, 2014 (Parliamentary Assembly). Council of Europe <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17868&lang=en>> (2021, січень, 13).

³ Austin, J., McGinnis, K. (2004). *Classification of High-Risk and Special Management Prisoners. A National Assessment of Current Practices*. U.S. Department of Justice: National Institute of Corrections, 9.

⁴ Ягунов, Д. (2010). «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30; Ягунов, Д. (2010). Глобалізація та «криза покарання» трансформація пріоритетів пенальної політики сучасних країн. *Актуальні проблеми держави і права*, 55, 550-554.

⁵ The Bureau of Justice Assistance (2021). *History of Risk Assessment* <<https://bja.ojp.gov/program/psrac/basics/history-risk-assessment#first-generation-professional-judgments>> (2021, січень, 13).

Рис. 7. Статичні та динамічні фактори ризику

Перше покоління інструментів оцінки: експертні висновки

Переважа цього методу, який називають *оцінкою ризиків першого покоління*, полягала в тому, що він не вимагав детального процесу оцінки та інфраструктури для навчання персоналу. Для проведення оцінки була необхідна лише наявність «експертів» – соціальних працівників, лікарів, психіатрів й капеланів, які мали відповідний практичний досвід.

Як зазначають американські дослідники Дж. Бірн і А. Паттавіна, «інструменти оцінки першого покоління спиралися на *клінічну оцінку*, що базувалася переважно на поєднанні кримінальної історії злочинця та оцінці особистих характеристик компетентним *професіоналом*, які, як на професійне судження професіонала, були пов'язані з ризиком повторного вчинення злочину»¹.

Використання інструментів першого покоління демонструється у дослідженні Е. Акерса (1943): «Метою цих інтерв'ю соціологів, медиків, психологів, директора з питань освіти, капелана та інших є: 1) отримати детальне та чітко визначене уявлення про ув'язненого, проблеми й здібності, які він демонструє; 2) створити основу для підготовки *класифікаційним комітетом* програми, що включає різні навчальні та лікувальні можливості установи; 3) надати керівнику установи та [регіональному] директору виправних установ масив даних, що можуть бути використано *класифікаційним комітетом* при рекомендації конкретної установи для ув'язненого; 4) надати інформацію, яка буде корисною посадовим особам відповідної Ради з питань умовно-дострокового звільнення ув'язненого»².

Цей метод оцінки широко використовувався десятиліттями до розробки структурованих інструментів оцінки ризиків у 1970-х. Сьогодні він використовується рідше, але, тим не менш, залишається помітною стратегією оцінки ризику, незважаючи на докази того, що коректність неструктурованих оцінок є менш точною. Так, оцінка коректності суб'єктивних професійних (експертних) висновків продемонструвала, що їх використання у відриві від інших інструментів не забезпечувало надійних прогнозів щодо поведінки злочинців та було найменш точним методом оцінки ризиків і потреб ув'язнених. Відтак, цей підхід міг бути необ'єктивним і призводити до прийняття непослідовних рішень.

Роль відповідних «експертів-професіоналів» та значення їхніх «*професійних суджень*» знайшли своє відображення не лише у кримінології та пенології в частині, що стосується *кризи реабілітаційного ідеалу* та занепаду *клінічної кримінології*. Ці ж питання знайшли своє відображення у працях науковців щодо поширення соціального контролю у капіталістичному суспільстві та збільшення об'єктів соціального контролю, де зростаюча диференціація та класифікація девіантних та інших цільових груп на окремі типи та категорії супроводжувалися накопиченням наукових знань та відповідних акредитованих «експертів»³.

¹ Byrne, J., Pattavina, A. (2017). Next generation assessment technology: The potential and pitfalls of integrating individual and community risk assessment. *Probation Journal (The Journal of Community and Criminal Justice)*, 1-14.

² Akers, E. (1943). Classification in the State Prison. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 34, 1, 4, 16-25.

³ Cohen, S. (1985). Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification. *Polity Press in association with BlackweU Publishers Ltd*, 13-14.

Перше покоління інструментів оцінки ризиків було вироблено у рамках спадщини так званої *ідеалістичної моделі в'язниці*, відповідно до якої рушійною силою, яка привела до появи *сучасної (виправної) в'язниці*, був ідейний прогрес, розвиток ідеалів та науки. Символ цієї моделі – перемога гуманізму над варварським жорстоким правосуддям, перемога наукового знання над ірраціоналізмом й забобонами. До цього покарання було засноване на помсті та жорстокості. Після цього – на гуманізмі та науковому прогресі. Саме цю мету має вирішувати «виправна» в'язниця, де «виправлення» одразу ж стало невід'ємною частиною «ув'язнення»¹. Відповідно до цієї моделі, в'язниця, яка накопить достатньо знань, технік, методів, кваліфікованого персоналу, «експертів» та матеріальних ресурсів, зможе нарешті вирішити проблему виправлення злочинців².

Експертно-професійна «монополія» у сфері оцінки ризиків існувала достатнього тривалий час, допоки в період між 1970-ми і 1980-ми роками не відбувся перехід до інструментів оцінки другого покоління.

Друге покоління інструментів оцінки: актуарна оцінка статичних факторів

Первістки актуарної оцінки почали зароджуватися у 1920-х роках, набувши бурхливого розвитку упродовж 1970-х та 1980-х років. Побоювання щодо надійності неструктурованих професійних (переважно клінічних) суджень привели до створення *актуарних інструментів*, тобто інструментів, заснованих на *фактичних даних*, які наразі широко застосовуються в пенітенціарних установах, де категорія «*актуарний*» відноситься до статистичного методу оцінки ймовірності настання певної події, наприклад, ризику вчинення ув'язненим злочину в майбутньому.

Перший актуарний інструмент оцінки ризиків був розроблений для цілей системи умовно-дострокового звільнення в американському штаті Іллінойс та використовував сімейний стан, кримінальні рекорди, історію працевлаштування та негативну поведінку ув'язненого під час перебування у пенітенціарній установі для оцінки ймовірності вчинення рецидивного злочину (розрахунки базувалися на аналізі даних для 3 тис. осіб, звільнених умовно-достроково у м. Чикаго)³.

Інструменти оцінки ризиків другого покоління покладались на *аналіз статистичних або історичних показників ризиків*, а не на суб'єктивні (здебільшого медичко-психіатричні) висновки фахівців (експертів).

Інструменти другого покоління було доволі нескладно оцінити за допомогою невеликої кількості змінних, які дослідники демонстрували, базуючись на узагальненнях, що охоплювали понад 90 років досліджень, пов'язаних з рецидивними злочинами. Ці змінні включали затримання підозрюваних, взяття під варту, статичні події під час попереднього ув'язнення, стать, вік на момент вчинення першого злочину, наявність працевлаштування, зловживання наркотичними речовинами та інші критерії. Інструменти другого покоління отримали підтримку за результатами досліджень, які виявили, що актуарні моделі в середньому приблизно на 10% точніші за моделі, засновані виключно на професійних (експертних) судженнях.

Інструменти другого покоління здебільшого складалися зі статичних факторів ризику (наприклад, вік, статичні показники історії кримінальних рекордів та інституційної поведінки): *якщо у злочинця є статичний фактор ризику, останній завжди залишиться фактором ризику*⁴. Тим не менш, інструменти другого покоління надавали доволі обмежену інформацію щодо того, що потрібно зробити, щоб зменшити зазначені ризики.

Порівняно з інструментами оцінки ризиків першого покоління, основною перевагою інструментів другого покоління було включення структурованих, об'єктивних та обґрунтованих на фактичних (статистичних) даних критеріїв оцінки ризику повторного вчинення злочину, що було більш точним та надійним, аніж суб'єктивні професійні (експертні) висновки.

Інструменти, в основу яких покладався цей підхід, були розроблені в рамках досліджень за великими *вибірками* ув'язнених, які проводилися з метою виявлення чинників, пов'язаних з майбутніми неправомірними діями, втечами і рецидивами. У подальшому дані, отримані за допомогою таких вибірок, зазвичай використовувалися для створення *бальної системи*. Згодом

¹ Mathiesen, T. (2000). *Prison on Trial. Second Edition*. Winchester: Waterside Press, 53.

² Ягунов, Д. (2020). *Пенітенціарна політика як складова соціального контролю*. Одеса, 42.

³ The Bureau of Justice Assistance (2021). *History of Risk Assessment* <<https://bja.ojp.gov/program/psrac/basics/history-risk-assessment#first-generation-professional-judgments>> (2021, січень, 13).

⁴ Government of Canada (2008). *Advances in Offender Risk Assessment. Research Summary*, 13, 2. <<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/dvcs-ssmnt/index-en.aspx>> (2021, січень, 13).

бальні оцінки ув'язнених на основі їх характеристик і минулої поведінки можна було використовувати для визначення категорії ризику з боку конкретного ув'язненого.

Проте з часом було виявлено певні недоліки актуарного підходу.

Зокрема, перші інструменти, розроблені на основі цієї моделі, як правило, враховували лише кримінальне минуле або фактори, не пов'язані зі злочинною діяльністю, які були *статичними* і не піддавалися змінам (наприклад, вік на момент здійснення першого злочину або відомості про інші попередні правопорушення).

З цієї причини *індивідуальні проблеми/потреби*, які могли мати велике значення для прогнозування подальшої поведінки, зазвичай залишалися без уваги.

Крім того, був відсутній механізм виявлення змін в ступені ризику з боку ув'язнених, зокрема, у тому, що стосується прогресу, якого вони могли досягти у вирішенні проблем, пов'язаних з їх злочинною поведінкою.

Третє покоління інструментів оцінки: актуарна оцінка статичних і динамічних факторів

Третє покоління інструментів оцінки ризику включало *динамічні фактори*, безпосередньо пов'язані із злочинною поведінкою (*криміногенні потреби*). Оскільки криміногенні потреби є *мінливими*, їх включення до оцінок ризиків допомагало практичним працівникам систем кримінальної юстиції координувати та спрямовувати зусилля щодо зменшення таких ризиків.

На відміну від інструментів оцінки ризиків другого покоління, які зосереджувались на класифікації рівня ризику з використанням невеликої кількості *статичних змінних*, інструменти третього покоління були розроблені для інтеграції оцінки ризиків/потреб в єдиному *статично-динамічному* інструменті оцінки ризику.

Інструменти оцінки ризиків третього покоління, які часто називають *інструментами врахування потреб*, за основу беруть як *статичні*, так і *динамічні* фактори ризику. Динамічні фактори ризику (*криміногенні потреби*) можуть змінюватися. Наявність динамічного фактору ризику скеровує до того, що потрібно брати до уваги, щоб зменшити ризики з боку злочинця.

Наприклад, якщо злочинець є безробітним (*динамічний фактор ризику*), необхідно докласти зусиль, щоб допомогти йому знайти роботу. Якщо злочинець має певну залежність, потрібно сприяти зниженню такої залежності.

Це привело до розробки інструментів, які, продовжуючи враховувати статичні елементи кримінального та особистого минулого, пов'язані з ризиками, на додаток включали *динамічні прогностичні параметри*, які не тільки були чутливими до змін у справі конкретного злочинця, проте й надавали співробітникам пенітенціарних установ інформацію про *потреби злочинця*, з якими слід було проводити роботу в рамках індивідуальних заходів.

Інструменти оцінки ризиків третього покоління були розроблені на підтримку принципів реагування на ризики та потреби, які базувалися на ідеї, що зусилля з реабілітації злочинця будуть ефективними, коли вони відповідають рівню ризику, типу криміногенної потреби та стилю навчання і мотивації (реагування) злочинця. Іншими словами, щодо злочинців з високими ризиками з багатьма потенційно мінливими криміногенними потребами повинні бути спрямовані найбільші зусилля з реабілітації. На відміну від цього, мінімальні зусилля мають бути зарезервовані для злочинців із низьким рівнем ризику та тих, хто характеризується малою кількістю криміногенних потреб.

Четверте покоління інструментів оцінки: *case management*

Інструменти четвертого покоління не лише включають оцінку потреб та ризиків, але також інтегрують оцінку до *плану управління справами*. Вони відносно недавно почали реалізовуватися на практиці у сучасних системах кримінальної юстиції та піддаватися критичному аналізу.

Інструменти четвертого покоління розширили акценти на динамічних факторах ризиків/потреб, надавши адміністрації пенітенціарних установ додаткові інструменти управління індивідуальними справами, які відповідають унікальному профілю кожного злочинця відповідно до ідентифікованого плану на основі фактичних даних¹.

Інструменти четвертого покоління сприяють плануванню й наданню послуг, які використовуються для ведення індивідуальних справ, з початку періоду тримання під вартою або нагляду й до завершення відбування покарання з регулярним проведенням повторних оцінок

¹ Byrne, J., Pattavina, A. (2017). Next generation assessment technology: The potential and pitfalls of integrating individual and community risk assessment. *Probation Journal (The Journal of Community and Criminal Justice)*, 1-14.

протягом усього зазначеного терміну. Ці інструменти також передбачають визначення ключових індивідуальних чинників з метою більш точного вибору заходів впливу на ув'язнених (рис. 8).

Рис. 8. Трансформація поколінь інструментів оцінки ризиків

Модель «ризик – потреби – реагування» (RNR)

На еволюцію інструментів оцінки ризику ув'язнених з переходом від первісної орієнтації на неактуарні професійні та клінічні судження до сучасної моделі комплексної актуарної оцінки ризику/потреб та їх аналізу на основі структурованих професійних суджень суттєво вплинула модель оцінки і реабілітації ув'язнених «ризик – потреби – реагування» (*Risk Need Responsivity*), розроблена Д. Ендрюсом, Дж. Бонта і Д. Хогем¹.

Розроблена у 1980-х роках та вперше формалізована у 1990 році, модель RNR використовувалася у західних державах з суттєвим успіхом для оцінки та реабілітації злочинців, базуючись на трьох принципах: 1) злочинну поведінку можливо достатньо надійно передбачити, де відповідне поводження зі злочинцями повинно бути зосереджене на злочинцях з більшими ризиками (*принцип ризику*); 2) у розробці та реалізації програм головне значення мають криміногенні потреби (*принцип потреби*); 3) робота зі злочинцями має бути адаптована до індивідуальних характеристик кожного злочинця (*принцип реагування*).

Схематично зазначені три принципи представлено на рис. 9²:

Рис. 9. Принципи моделі «ризик – потреби – реагування» (RNR)

¹ Andrews, D., Bonta, J., Hoge, D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19-52.

² Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 47.

При цьому, як наголошують автори Довідника, модель *RNR* стосується, передусім, ризиків для громадської безпеки, а не ризиків для охорони й безпеки пенітенціарних установ.

Зокрема, оцінки ризику для громадської безпеки пов'язані з прогнозуванням ймовірності злочинної поведінки у громаді, в той час як інструменти тюремної класифікації орієнтовані на виявлення ув'язнених, які можуть створювати проблеми в області безпеки й управління в умовах в'язниці, або демонструвати ризик втечі та становити небезпеку для суспільства у випадку втечі. Звідси випливає, що інструменти оцінки ризику для громадської безпеки (чи то актуарні або засновані на структурованому професійному судженні) створені для осіб, які повернулися до громади і успішно реінтегрувалися, або які порушили умови звільнення/нагляду, або вчинили повторні правопорушення¹.

Модель *RNR* стала домінуючою моделлю для професіоналів систем кримінальної юстиції в США, Канаді та Великій Британії, не зважаючи на доволі гостру критику, що в моделі *RNR* відсутнє чітке спрямування на повну реінтеграцію злочинців до громади та налагоджену участь громади у сфері реабілітації.

Модель гідного життя (GLM)

В останнє десятиліття все більшу популярність, зокрема в сфері роботи зі злочинцями (зокрема, з *sex offenders*) набуває ще один реабілітаційний підхід, званий *моделлю гідного життя (Good Lives Model)*.

На відміну від моделі *RNR*, модель гідного життя (*GLM*) використовує позитивні психологічні принципи для створення втручань (інтервенцій), заснованих на сильних сторонах характеру злочинця, що робить головною метою досягнення осмисленого, щасливого та соціально налаштованого життя².

Так, у 2003 році Т. Уорд і С. Стюарт піддали критиці концепцію криміногенних потреб (*RNR*) за ігнорування базових та основних людських потреб, які лежать в основі оптимального існування особистості. Вчені стверджували, що досягнення основних благ від дружби, приємної роботи, особистих стосунків, творчих занять, сексуального задоволення, позитивної самооцінки та інтелектуально мотивуючого середовища мають бути головними цілями реабілітації злочинців. Відповідно, досягнення цих цілей матиме наслідком зменшення криміногенних потреб.

Згодом Т. Уорд та його колеги розширили те, що вони називають *моделлю гідного життя (GLM)*³. *GLM* було подано як позитивну, засновану на сильних сторонах та більш ресторативну альтернативу моделі *RNR*⁴.

Вважається, що *GLM* відрізняється від *RNR* своїм більшим реабілітаційним спрямуванням. *GLM* висуває гіпотезу, що підвищення рівня особистої самореалізації *природним чином* призведе до зменшення криміногенних потреб, тоді як *RNR* має зворотний напрямок⁵.

У рамках моделі *GLM* виділяються наступні блага (*human goods*): 1) життя (включаючи здоровий спосіб життя та оптимальне фізичне існування, сексуальне задоволення); 2) знання; 3) досконалість у роботі (включаючи досягнення рівня майстерності); 4) досконалість у соціальних іграх (включаючи досягнення рівня майстерності); 5) досконалість у професійних та інших асоціаціях (автономність і самокерованість); 6) внутрішній спокій (позбавлення від зайвих емоційних навантажень і стресів); 7) родинність (включаючи інтимні, романтичні та сімейні стосунки); 8) громада; 9) духовність (у широкому розумінні пошуку сенсу та мети у житті); 10) щастя; 11) творчість⁶.

¹ Там само.

² George, B. (2016). *Models of Offender Rehabilitation: A Comparison of the Risk, Need, Responsivity Model and the Good Lives Model*. A Thesis Submitted to the Department of Psychology of the State University of New York at New Paltz in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Psychology.

³ Ward, T., Gannon, T. (2008). Goods and Risks: Misconceptions about the Good Lives Model. *Correctional Psychologist*, 30, 4-5.

⁴ Ward, T., Stewart, C. (2003). Criminogenic Needs and Human Needs: A theoretical model. *Psychology, Crime & Law*, 9, 125-143

⁵ Andrews, D., Bonta, J., Wormith, S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 28, 735-755.

⁶ Looman, J., Abracen, J. (2013). The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8, 3-4, 30-36.

Модель *GLM* являє собою підхід, спрямований на зміцнення принципів ефективного реабілітаційного впливу за допомогою акцентування уваги на наданні клієнтам допомоги в розробці й реалізації *значущих життєвих планів, несумісних з правопорушеннями*. Ключовим аспектом *GLM* є те, яким чином криміногенні потреби розуміються, враховуються та усуваються у рамках проведених заходів, а також робиться акцент на просоціальних цілях самого злочинця. Зокрема, основна увага приділяється відмові від кримінальної діяльності, завдяки якому злочинці припиняють вчиняти протиправні дії¹.

Принципи моделі *GLM* подано нижче²: 1) злочинці – це люди з прагненнями, подібними до прагнень законослухняних громадян; 2) поведінка людини зумовлена природними інстинктами, а тому не є відображенням раціонального вибору непередбачуваних обставин системи «дія – винагорода»; 3) поведінка відображає генетичні схильності у поєднанні з особистими наративами та ідентичностями, асоційованими з досягненням прагнень; 4) люди вчиняють злочини, оскільки їм не вистачає можливостей здобувати важливі для них блага у соціально прийнятний спосіб; 5) викривлення методів досягнення людських благ призводить до вчинення злочинів; 6) внутрішні та/або зовнішні умови заважають досягненню благ некримінальним шляхом; 7) зменшення некриміногенних потреб автоматично зменшує криміногенні потреби; 8) створення умов для максимально насиченого життя та просоціальний спосіб життя – це одне і те ж саме; 9) є важливим запровадження надання злочинцям клінічних послуг; 10) проміжними цілями реабілітації є сприяння досягненню людських благ у просоціальний спосіб та зменшення криміногенних потреб; 11) некриміногенні потреби є важливими проміжними цілями змін; 12) є важливим сприяння у створенні максимально повноцінного життя; 13) є важливим використання когнітивно-біхевіористського втручання; 14) індивідуальна програма гідного життя розробляється у тісній співпраці зі злочинцем; 15) оцінки базуються на відкритих співбесідах, які дають зрозуміти проблеми злочинця, криміногенні потреби, сильні сторони, життєві цілі та пріоритети злочинця, а також визначення того, що злочинець отримує внаслідок вчинення злочину; 16) криміногенні потреби становлять викривлення внутрішніх та зовнішніх умов, необхідних для «гідного життя»; 17) «блага» не можна розглядати як щось однакове для усіх; 18) особисті наративи та ідентичності можуть бути сприятливими для вчинення злочину; 19) індивідуальний план поведінки повинен включати всі психологічні блага, необхідні для добробуту; 20) існує необхідність залучення сертифікованих клінічних експертів; 21) є важливим виявлення глибокої поваги до злочинців з одночасним визнанням шкоди, заподіяної їх діями; 22) реабілітація – це *цінність*, яка відображає інтереси злочинців і громади та реалізацію практики, що ґрунтується на відповідних доказах успіху; 23) надання послуг злочинцям клінічними експертами – це *мистецтво* та водночас *прикладна наука*³.

Основна різниця між *RNR* та *GLM* полягає в орієнтації: *RNR* підкреслює слабкі сторони злочинця (*криміногенні потреби*), а *GLM* – сильні сторони (*первинні цінності*).

Проте, з іншого боку, в сучасній літературі існують достатньо критичні зауваження щодо заявленої унікальності *GLM*.

Так, окремими авторами стверджується, що в даний час у *GLM* немає нічого унікального, крім заохочення до використання вельми сумнівних підходів до оцінки та повернення до неструктурованих професійних суджень⁴. Автори вказують, що зайва теоретизація *GLM* призвела до плутанини у плануванні реабілітаційних послуг для злочинців⁵. Як зазначають Т. Уорд, П. Йейтс та Г. Вілліс, хоча існує чимало теорій причин злочинності або конкретних видів злочинної поведінки, станом на сьогодні *відсутня узгоджена теорія реабілітації злочинців*. Це є суттєвою проблемою, оскільки майже неможливо критично порівняти чи оцінити різні авторські теорії та концепції

¹ Серия справочников по уголовному правосудию (2020). *Справочник по классификации заключенных*. Вена: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, VII, 47.

² Andrews, D., Bonta, J., Wormith, S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735-755.

³ Andrews, D., Bonta, J., Wormith, S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735-755.

⁴ Ward, T., Maruna, S. (2007). *Rehabilitation: Beyond the risk assessment paradigm*. London, UK: Routledge, 122-123.

⁵ Ward, T., Yates, P., Willis, G. (2012). The Good Lives Model and the Risk Need Responsivity Model: A Critical Response to Andrews, Bonta, and Wormith. *Criminal Justice and Behavior*, 94-110.

реабілітації¹. Як на нашу думку, це є відображенням й ще одним доказом кризи реабілітаційного ідеалу, з якого, здається, західна кримінологія та пенітологія не вийшли до цього часу².

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, ми б хотіли сформулювати наступні висновки:

1. Тенденції, пов'язані з переосмисленням категорії безпеки у сучасній політичній науці, соціології, кримінології та пенітології, наочно свідчать про актуалізацію питань *убезпечення* як пенітенціарних установ, так і суспільства в цілому (у тому числі у зв'язку з діяльністю пенітенціарних установ).

2. У свою чергу, особливої ваги набувають питання *створення балансу* між публічними та приватними інтересами – між *убезпеченням* пенітенціарних установ та суспільства в цілому, з одного боку, та, з іншого боку, правами, потребами та інтересами ув'язнених, які легко можуть бути порушені для цілей стверджуваного «убезпечення» та під час такого «убезпечення».

3. На додаток, *завищення категорії безпеки*, що дедалі більше має місце у світовій практиці в процесі класифікації ув'язнених, все більше аналізується в економічних категоріях як приклад занадто витратної політики.

4. Зазначені обставини надають підстави аналізувати класифікацію ув'язнених як *напрямок публічної політики (складову пенітенціарної політики)* та піддавати аналізу різні системи класифікації ув'язнених крізь призму інструментів *public policy analysis*.

5. Дослідження проблематики класифікації ув'язнених наочно демонструє відмінність між американським та європейським підходами до класифікації. Американська школа, безумовно, напрацювала вочевидь більший доробок із зазначених питань, починаючи ще з початку минулого століття. У рамках американського підходу класифікація ув'язнених розглядається більш широко та гнучко, у той час коли європейський підхід є більш формалістичним. Проте амальгамація двох підходів сформувала сучасну основу для суттєвого переосмислення важливості питань класифікації ув'язнених крізь призму міжнародних стандартів прав людини в контексті *окремого напрямку пенітенціарної політики*.

6. Піддаючи аналізу проблематику класифікації ув'язнених в контексті теорії та відповідних концепцій соціального контролю, не можна не відзначити, що подальший розвиток інструментів оцінки ризиків містить певну небезпеку поширення ще більшого соціального контролю, який у рамках концепції «поширення мереж» (*net widening*) може сприяти порушенню балансу між «свободою» та «убезпеченням суспільства».

References:

1. Akers, E. (1943). Classification in the State Prison. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 34, 1, 4, 16-25. [in English].
2. Alexander, J., Austin, J. (1992). *Handbook for Evaluating Objective Prison Classification Systems*. U.S. Department of Justice: National Institute of Corrections. [in English].
3. Andrews, D., Bonta, J., Hoge, D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19-52. [in English].
4. Andrews, D., Bonta, J., Wormith, S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 28, 735-755. [in English].
5. Austin, J., McGinnis, K. (2004) *Classification of High-Risk and Special Management Prisoners. A National Assessment of Current Practices*. U.S. Department of Justice: National Institute of Corrections. [in English].
6. Ayres, M. (1988). *Jail Classification and Discipline*. Alexandria, VA: The National Sheriffs' Association. [in English].
7. Byrne, J., Pattavina, A. (2017). Next generation assessment technology: The potential and pitfalls of integrating individual and community risk assessment. *Probation Journal (The Journal of Community and Criminal Justice)*, 1-14. [in English].

¹ Ward, T., Yates, P., Willis, G. (2012). The Good Lives Model and the Risk Need Responsivity Model: A Critical Response to Andrews, Bonta, and Wormith. *Criminal Justice and Behavior*, 94-110.

² Ягунов, Д. (2010). «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30; Ягунов, Д. (ред.). (2011). Реабілітаційна парадигма в XXI столітті: чи варто залишати виправлення злочинців метою кримінального покарання? *Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник наукових праць з питань європейської інтеграції та права*. Суми: Н.Кочубей, 7.

8. Cohen, S. (1985). Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification. *Polity Press in association with BlackweU Publishers Ltd*, 13-14. [in English].
9. European Court of Human Rights (2006). *Ramirez Sanchez v. France*, application № 59450/00 <<https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ihrl/2864echr06.case.1/law-ihrl-2864echr06>> (2021, January, 13). [in English].
10. European Court of Human Rights (2006). *Rivière v. France*, application № 33834/03 <<https://swarb.co.uk/riviere-v-france-echr-25-jul-2013/>> (2021, January, 13). [in English].
11. European Court of Human Rights (2007). *Dybeku v. Albania*, application № 41153/06 <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"003-2216317-2368755\"\]}>](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\) (2021, January, 13). [in English].
12. European Court of Human Rights (2007). *Novak v. Croatia*, application № 8883/04 <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-150298\"\]}>](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\) (2021, January, 13). [in English].
13. European Court of Human Rights (2008). *Renolde v. France*, application № 5608/05 <<https://policehumanrightsresources.org/renolde-v-france-application-no-5608-05>> (2021, January, 13). [in English].
14. European Court of Human Rights (2009). *Kaprykowski v. Poland*, application № 23052/05 <<https://www.womenslinkworldwide.org/en/files/1155/fact-sheet-case-tysyac-v-poland.pdf>> (2021, January, 13). [in English].
15. European Court of Human Rights (2010). *Raffray Taddei v. France*, application № 36435/07 <<https://strasbourgobservers.com/category/cases/raffray-taddei-v-france/>> (2021, January, 13). [in English].
16. European Court of Human Rights (2013). *Claes v. Belgium*, application № 43418/09 <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-115981\"\]}>](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\) (2021, January, 13). [in English].
17. European Court of Human Rights (2013). *D.F. v. Latvia*, application № 11160/07 <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-127393\"\]}>](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\) (2021, January, 13). [in English].
18. European Court of Human Rights (2020). *Jeanty v. Belgium*, application № 82284/17 <<https://academic.oup.com/hrlr/article-abstract/21/1/221/6069211>> (2021, January, 13). [in English].
19. European Court of Human Rights (2020). *Kudla v. Poland [GC]*, application № 30210/96 <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-58920\"\]}>](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\) (2021, January, 13). [in English].
20. George, B. (2016). *Models of Offender Rehabilitation: A Comparison of the Risk, Need, Responsivity Model and the Good Lives Model*. A Thesis Submitted to the Department of Psychology of the State University of New York at New Paltz in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Psychology. [in English].
21. Government of Canada (2008). *Advances in Offender Risk Assessment. Research Summary*, 13, 2. <<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/dvcs-ssmnt/index-en.aspx>> (2021, January, 13). [in English].
22. Hardyman, P. and others (2002). *Internal Prison Classification Systems: Case Studies in Their Development and Implementation*. Washington D.C., Department of Justice of the United States, National Institute of Corrections). [in English].
23. Hardyman, P., Austin, J., Peyton, J. (2004). *Prisoner Intake Systems: Assessing Needs and Classifying Prisoners*. Washington. DC: The George Washington University, the Institute on Crime, Justice, and Corrections. [in English].
24. Looman, J., Abracen, J. (2013). The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8, 3-4, 30-36. [in English].
25. Mathiesen, T. (2000). *Prison on Trial. Second Edition*. Winchester: Waterside Press. [in English].
26. Padfield, N. (2010). The Sentencing, Management and Treatment of 'Dangerous' Offenders. Final Report. Strasbourg: European Committee on Crime Problems, Council for Penological Co-Operation. [in English].
27. Ombudsman Western Australia (2019). *Procedural fairness (natural justice) guidelines*. <www.ombudsman.wa.gov.au/Publications/Documents/guidelines/Procedural-fairness-guidelines.pdf> (2021, January, 13). [in English].
28. *Recommendation CM/Rec(2014)3 to member States concerning dangerous offenders*, 2014 (Parliamentary Assembly). Council of Europe <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17868&lang=en>> (2021, January, 13). [in English].
29. Sawyer, K. H. (ed.). (2019). *Inmate Security Designation and Custody Classification*. U.S. Department of Justice: Federal Bureau of Prisons. [in English].
30. Tasmania Prison Service (2017). *DSO – 2.04 Classification and Placement. Director's Standing Order* <www.justice.tas.gov.au/__data/assets/pdf_file/0010/447328/2.04-Classification-and-Placement-DSO_VER-5.0-For-Internet.pdf> (2021, January, 13). [in English].
31. The Bureau of Justice Assistance (2021). *History of Risk Assessment* <<https://bja.ojp.gov/program/psrac/basics/history-risk-assessment#first-generation-professional-judgments>> (2021, January, 13). [in English].
32. Torture in Europe: The Law and Practice. (2012). Regional Conference Report. London: Redress Trust, 6. [in English].
33. US District Court for the District of Rhode Island (1970). *Morris v. Travisono*, 310 F. Supp. <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/310/857/1382115/>> (2021, January, 13). [in English].
34. Ward, T., Gannon, T. (2008). Goods and Risks: Misconceptions about the Good Lives Model. *Correctional Psychologist*, 30, 4-5. [in English].

35. Ward, T., Maruna, S. (2007). *Rehabilitation: Beyond the risk assessment paradigm*. London, UK: Routledge, 122-123. [in English].
36. Ward, T., Stewart, C. (2003). Criminogenic Needs and Human Needs: A theoretical model. *Psychology, Crime & Law*, 9, 125-143. [in English].
37. Ward, T., Yates, P., Willis, G. (2012). The Good Lives Model and the Risk Need Responsivity Model: A Critical Response to Andrews, Bonta, and Wormith. *Criminal Justice and Behavior*, 94-110. [in English].
38. Yevropeyskyy komitet z pytan zapobihannya katuvannyam chy nelyudskomu abo takomu, shcho prynyzhuye hidnist, povodzhennyyu chy pokarannyyu (2015) [European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2015)]. *Nepovnolitni, pozbavleni voli vidpovidno do kryminalnoho zakonodavstva* [Juveniles deprived of liberty in accordance with criminal law]. *Vytyah z 24-oyi Zahalnoyi dopovidi* [Excerpt from the 24th General Report] <<https://rm.coe.int/16806ccb95>> (2021, January, 13). [in Ukrainian].
39. Seriya spravochnikov po ugovnomu pravosudiyu (2020) [Criminal Justice Handbook Series (2020)]. *Spravochnik po klassifikatsii zaklyuchennykh* [Guide to the classification of prisoners]. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, VII. [in Russian].
40. Yahunov, D. (2010). «Kryza reabilitatsiynoho idealu» v naukovykh pratsyakh Roberta Martinsona ta yikh znachennya dlya formuvannya suchasnoyi penalnoyi polityky ["Crisis of the rehabilitation ideal" in the scientific works of Robert Martinson and their significance for the formation of modern penalty policy]. *Pivdenoukrayinskyy pravnychyy chasopys* [South Ukrainian Law Journal], 4, 28-30. [in Ukrainian].
41. Yahunov, D. (2010). Hlobalizatsiya ta «kryza pokarannya» transformatsiya priorytetiv penalnoyi polityky suchasnykh krayin [Globalization and the "crisis of punishment" are the transformation of the priorities of the penal policy of modern countries]. *Aktualni problemy derzhavy i prava* [Current issues of state and law], 55, 550-554. [in Ukrainian].
42. Yahunov, D. (2010). Katehoriya «nebezpechnyy zlochynets» u suchasnomu kryminalnomu zakonodavstvi zarubizhnykh krayin [The category of "dangerous criminal" in modern criminal law of foreign countries]. *Aktualni problemy polityky* [Current policy issues], 39, 352-361. [in Ukrainian].
43. Yahunov, D. (2011). Filosofiya probatsiyi: transformatsiya pohlyadiv na sutnist ta tsili povodzhennya zi zlochyntsyamy (period pislya 1990-kh rokiv) [Philosophy of probation: transformation of views on the essence and goals of dealing with criminals (period after the 1990s)]. *Aktualni problemy polityky* [Current policy issues], 41, 198-207. [in Ukrainian].
44. Yahunov, D. (2020). *Penitentsiarna polityka yak skladova sotsialnoho kontrolyu* [Penitentiary policy as a component of social control]. Odesa. [in Ukrainian].
45. Yahunov, D. (ed.). (2011). Reabilitatsiyna paradyhma v XXI stolitti: chy varto zalyshaty vypravlennya zlochyntsyv metoyu kryminalnoho pokarannya? [Rehabilitation paradigm in the XXI century: should the correction of criminals be left as the goal of criminal punishment?] *Aktualni problemy yevropeyskoyi intehtatsiyi. Zbirnyk naukovykh prats z pytan yevropeyskoyi intehtatsiyi ta prava* [Current issues of European integration. Collection of scientific works on European integration and law]. Sumy: N.Kochubey. [in Ukrainian].
46. Yahunov, D. (2020). Sex offenders u politytsi sotsial'noho kontrolya: do pytannya pro reaktualizatsiyu kontseptsiyi nebezpechnoho stanu osoby [Sex offenders in the policy of social control: to the question of re-actualization of the concept of dangerous state of the person]. *Visnyk Penitentsiarnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny* [Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine], 3(13), 115-129. [in Ukrainian].
47. Yevropeyskyy komitet z pytan zapobihannya katuvannyam chy nelyudskomu abo takomu, shcho prynyzhuye hidnist, povodzhennyyu chy pokarannyyu (2000) [European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2000)]. *Pozbavleni voli zhinky. Vytyah z Desyatoyi Zahalnoyi dopovidi* [Imprisoned women. Excerpt from the Tenth General Report] <<https://rm.coe.int/16806cd37f>> (2021, January, 13). [in Ukrainian].
48. Yevropeyskyy komitet z pytan zapobihannya katuvannyam chy nelyudskomu abo takomu, shcho prynyzhuye hidnist, povodzhennyyu chy pokarannyyu (2000) [European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2000)]. *Odynochne uvyaznennya. Vytyah z 21-oyi Zahalnoyi dopovidi* [Single imprisonment. Excerpt from the 21st General Report] <<https://rm.coe.int/16806cccc5>> (2021, January, 13). [in Ukrainian].
49. Yevropeyskyy komitet z pytan zapobihannya katuvannyam chy nelyudskomu abo takomu, shcho prynyzhuye hidnist, povodzhennyyu chy pokarannyyu (2001) [European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2001)]. *Rozvytok standartiv KZK shchodo tyuremnoho uvyaznennya. Vytyah z Odynadtsyatoyi Zahalnoyi dopovidi* [Development of CPT standards for imprisonment. Excerpt from the Eleventh General Report] <<https://rm.coe.int/16806cd24b>> (2021, January, 13). [in Ukrainian].
50. Yevropeyskyy komitet z pytan zapobihannya katuvannyam chy nelyudskomu abo takomu, shcho prynyzhuye hidnist, povodzhennyyu chy pokarannyyu (2015) [European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2015)]. *Nepovnolitni, pozbavleni voli vidpovidno do kryminalnoho zakonodavstva. Vytyah z 24-oyi Zahalnoyi dopovidi* [Juveniles deprived of liberty in accordance with criminal law. Excerpt from the 24th General Report] <<https://rm.coe.int/16806ccb95>> (2021, January, 13). [in Ukrainian].